

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu

Fulya EREKER

Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü

Bu makaleye atıf için: Ereker, Fulya, “*Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu*”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 36 (Kış 2013), s. 45-71.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu

Fulya EREKER*

ÖZET

Bu çalışmada, dış politikanın Uluslararası İlişkiler (Uİ) yaklaşımlarının sunduğu çerçevelerden hangisi ile en doğru biçimde analiz edilebileceği sorusunun yanıtını bulma yolunda bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Mevcut kuramların bu konuda önemli eksikliklerini gösterebilmek amacıyla öncelikle mevcut Uİ yaklaşımları içinde dış politikanın ne şekilde analiz edildiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle Uİ disiplindeki başlıca kuram ve yaklaşımların genel olarak uluslararası ilişkileri, özel olarak da dış politikayı nasıl değerlendirdikleri yapan-yapı sorunsalı çerçevesinde incelenmiştir. Disiplinde yapılan-yapı sorunsalı olarak ifade edilen ve “yapan” ve “yapı”dan hangisinin ontolojik öncelik taşıyacağı üzerine inşa edilen bu tartışma, çalışma açısından özel bir önem taşımaktadır. Bir dış politika analizinin ne yapı ne de yapılan lehinde bir tercihte bulunamayacağı, hem yapıyı hem de yapılanı aynı zamanda açıklayabilecek bir yeterlilikte olması gerektiği kabulü, yapılan-yapı sorunsalını çalışmanın odak noktasına yerleştirmektedir. Bu amaçla çalışmada, bir yandan hangi yaklaşım/yaklaşımların sözü edilen çerçeveyi sunduğu sorusunun yanıtı aranacak, diğer yandan da doğrudan yapılan-yapı sorunsalı üzerine inşa edilerek söz konusu sorunu aşmış olduğu savını taşıyan inşacı yaklaşımın bu iddiası sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnşacılık, Yapı-Yapan Sorunu, Dış Politika Analizi

Analyzing Foreign Policy: Agent-Structure Problem in Foreign Policy Analysis

ABSTRACT

The primary aim of this study is to find out which approach/approaches of IR provide the most appropriate framework for analyzing foreign policy. This is mainly because it is believed that existing approaches of IR have major deficiencies in analyzing foreign policy. In this regard, firstly an evaluation will be made about how main approaches of the discipline analyze international politics in general and foreign policy in particular. This evaluation will be made on the basis of the agent-structure problem, for as much the main factor which shapes perspectives over foreign policy is the agent-structure problem. The problem named as the agent-structure problem in the discipline, refers to the debate over the ontological priority given to the agent or structure. Since it is believed that a satisfactory analyze of foreign policy should neither prioritize agent nor structure, and should have the ability to explain both agent and structure, the agent-structure problem stands at the heart of this study. With this aim this study tries to answer which approach/approaches provide the appropriate framework for solving the agent-structure problem in analyzing foreign policy. At the same time, the claim of the constructivist approach, which is directly based on the agent-structure problem, that it has provided the best solution to the problem will also be questioned in this regard.

Keywords: Constructivism, Agent-Structure Problem, Foreign Policy Analysis

* Yrd. Doç. Dr. Uluslararası İlişkiler ve AB Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul. E-posta: fereker@maltepe.edu.tr.

Giriş

Karl Marx'ın ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına ait "insanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan belirli olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar."¹ değerlendirmesi, Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininde 1980'li yılların sonlarında başlayan, 1990'lı yıllarda olgunlaşan "Dördüncü Tartışma" kapsamında yeniden canlandırılmıştır. Bu yeniden canlanma, UI'de her zaman iki ayrı anlatı olduğuna dair görüşe karşı, daha doğrusu bu iki anlatıyı bir araya getirmek amacıyla üçüncü bir anlatı ortaya koyma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.² Sözü edilen anlatılardan birisi, toplumun yapısını üreten ve zaman zaman da dönüştüren yapının (*agent*) hikâyesidir. Diğeri ise, yapanların pratiklerini olanaklı kılan ve kısıtlayan yapının (*structure*) hikâyesidir. Bu iki anlatıyı bir araya getirme çabasının sonucunda farklı sentezler ortaya çıkmışsa da tümünün ortak özelliği, yapı ya da yapandan herhangi birine ontolojik öncelik vermekten kaçınmak olmuştur.³

UI disiplininde yapan-yapı (*agent-structure*) tartışması olarak bilinen, yapı ya da yapandan hangisine ontolojik öncelik verileceği üzerine inşa edilen bu tartışma, disiplindeki "Dördüncü Tartışma" (eleştirel dönem ya da pozitivizm-pozitivizm sonrası tartışması) dönemiyle başlamıştır. Buna karşın sosyal kuramın tarihini incelediğimizde, yapan-yapı tartışmasının köklerini çok daha eskilerde bulmak mümkündür. Sosyal kuram, Ortaçağ sonlarındaki birey devlet ayrışmasından başlayarak, çağımızın meta-kuramsal tartışmalarına kadar çok farklı isimler altında da olsa yapan-yapı tartışmasını içermektedir. Sosyal kuramda birey-devlet, aktör-sistem, parça-bütün, bireycilik-bütüncülük, mikro-makro, sübjektivizm-objektivizm gibi ikilikler arasındaki tartışmalar, günümüzün yapan-yapı tartışmasının öncülleri durumundadır.⁴ Bu çerçevede UI disiplindeki tüm tartışmaların, özellikle "İkinci Tartışma" (davranışsal dönüşüm) döneminde başlayan indirgemecisistemci, mikro-makro, aktör-sistem ikiliklerinin temelinde de yapan-yapı tartışması yatmaktadır. Bu ikilik ve tartışmalar bir yanda aktöre, diğer yanda sisteme odaklanan dış politika ve uluslararası politika analizlerinin, yani UI'de bir dış politika-uluslararası politika ayrışmasının da nedeni olmaktadır. Bu nedenle UI'de dış politika ya da uluslararası politikaya bakış açılarını, dolayısıyla analizleri biçimlendiren ve analizlerdeki ayrışmayı belirleyen yapan-yapı sorununun ele alınış biçimi olmaktadır.⁵

1 Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18. Brumaire'i*, Sevim Belli (çev.), Ankara, Sol Yayınları, 1990, s. 13.

2 Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford, Clarendon Press, 1991, s. 1. Kitap bütünüyle bu argüman üzerine inşa edilmiş, kitabın yazarları birisini "iç" (*inside*), diğerini de "dış" (*outside*) olarak tanımladıkları bu anlatıları, "açıklamak" ve "anlamak" bağlamında yaptıkları tartışmalar sonucunda, birbirleri yerine geçemeyecek, ayrı olarak varlıklarını sürdürmesi gerekli araştırma odakları olarak ortaya koymuşlardır. Max Weber'in *Erklären und Verstehen* ayrımına dayandırılan anlamak ve açıklamak, bir diğer şekliyle bilimselci yaklaşımlar ile yorumsamacı yaklaşımlar arasındaki tartışma olarak da okunabilir.

3 Roxanne Lynn Doty, "Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 3, No. 3, 1997, s. 367. Söz konusu sentezler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

4 Walter Carlsnaes, "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, Cilt 46, No. 2, 1992, s. 245.

5 Vendulka Kubalkova, "Foreign Policy, International Politics, and Constructivism", Vendulka Kubalkova (der.), *Foreign Policy in a Constructed World*, NY ve Londra, M. E. Sharp, 2001, s. 16.

Yapan-yapı sorunu, ontolojik anlamda bu unsurlardan hangisine öncelik verileceği ayrışmasına dayandığından, kuramları yapan-yapı sorununu ele alış biçimleri açısından bütüncü (*holist*), bireyci (*individualist*) yaklaşımlar ile yapan-yapı konusuna etkileşim açısından yaklaşan sentezci yaklaşımlar ve/veya yapılanmacılar şeklinde ayırmak mümkündür. Bireyci yaklaşımlar, yapana yapı karşısında ontolojik öncelik tanıyan ve yapanlığı, analiz birimi olarak seçtikleri bireysel aktöre atfeden yaklaşımlardır. Bütüncü yaklaşımlar, yapanları daha derin yapıların yüzeysel görünümleri olarak kabul ederek yapıya yapan karşısında öncelik tanımaktadır. Buna karşın yapılanmacılar ve/veya sentezciler, yapan ve yapının birbirine karşılıklı bağımlılığını vurgulamaktadır.

En geniş anlamıyla devletlerin uluslararası sistem içerisinde diğer devletlere karşı davranışları olarak tanımlanabilecek olan dış politika, tek bir yaklaşımın sınırları içerisine hapsedilemeyecek bir niteliğe sahiptir.⁷ Bu nedenle dış politika, Üİ'deki hemen tüm temel yaklaşımlar için olduğu kadar disiplinlerarası bir inceleme gerektirdiğinden, sosyal bilimlerin ailesinin farklı yaklaşımları için de bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Disiplindeki her yaklaşım farklı bir bakış açısına sahip olduğundan, dış politika sorunlarını, dolayısıyla da analizlerini diğerlerinden farklı biçimde ortaya koymaktadırlar.

Bu çalışmada, öncelikle Üİ'nin temel kuram ve yaklaşımlarının genelde uluslararası ilişkiler, özelde de dış politikaya ne şekilde yaklaştıkları yapan-yapı sorunu çerçevesi içinde kalınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.⁸ Bu amaçla, öncelikle Üİ kuramları soruna yaklaşımları çerçevesinde sınıflandırılarak, dış politikayı ne şekilde açıkladıkları anlatılmaya, bu bağlamda da eksikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Dış politikayı analiz etmek başlığı altında yapılacak değerlendirmenin, dış politikanın ne tür bir yaklaşımla daha iyi analiz edilebileceğine dair tartışmaya bir katkı olarak, sonraki çalışmalar için yol gösterici olması beklenmektedir.

Geleneksel Bireyci ve Bütüncü Yaklaşımlar

Bireyci Yaklaşımlar: İdealizm, Gerçekçilik ve Dış Politika Analizi

Geleneksel Üİ kuramlarının ilk kuşağını oluşturan idealizm ve gerçekçilik ile ikinci kuşak olarak sayabileceğimiz Dış Politika Analizi (DPA), yapana odaklandıklarından bireyci kuramlar kategorisi içinde ele alınmalıdır. Bu yaklaşımlardan idealizm ve gerçekçilikte yapan, insan doğasından çıkarsanan bir varsayım rasyonelliğin yüklendiği devlettir. DPA da kendi içerisinde yapanlığı hem devlet, hem de doğrudan bireye yükleyen, fakat tümü bireyci olan farklı yaklaşımları barındırmaktadır.

6 Burada bireyci terimi, insan öznesine odaklanmak anlamında değil, yapana ya da birime odaklanmak olarak anlaşılmalıdır. Bu birim insan/birey ya da bireylerin oluşturduğu gruplar olabileceği gibi, çoğu zaman devlettir.

7 M. Fatih Tayfur, "Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review", *METU Studies in Development*, Cilt 21, No. 1, 1994, s.113.

8 Bu noktada, çalışmada incelenecek Üİ kuram ve yaklaşımlarının disiplinler içerdiği tüm yaklaşımları kapsamadığı, daha doğrusu kapsayamadığını vurgulamak önemlidir. Belirli bazı yaklaşımların inceleme dışında bırakılması, bazı yaklaşımların ise kısa referanslarla ele alınmış olması, çalışmanın belirli sınırlar içinde kalmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır.

İdealistler, temel olarak ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin insan doğasıyla ilgili görüşlerini benimsemiş ve bu bağlamda insan doğasının esasında iyi ve işbirliğine yatkın olduğu sonucuna varmışlardır. İdealizmin temelindeki en önemli varsayımlardan birisi insanların rasyonel olduğudur. İnsanların kötü davranışlarının ya da daha doğrudan savaşların nedeni karşılıklı yanlış anlama ve siyasal süreçlerdeki yanlış yönlendirilmiş zihniyetlerdir. Savaşı önlemenin yolu ise, uluslararası toplumda demokrasi ve barışı kuracak kurum ve mekanizmaların oluşturulmasıdır. Bu şekilde, uluslararası kurumsallaşma yoluyla barışın sağlanacağı ve sürdürülebileceği akılcı bir uluslararası ortam yaratma çabası, idealizmin dış politikayı açıklama biçimi haline gelmiştir.⁹ Her ne kadar klasik liberalizmin temel varsayımlarından yola çıkmışlarsa da, idealistlerin tümü uluslararası ilişkileri Kantçı geleneğe dayalı liberalizm gibi insan toplumunun ilişkileri olarak görmemiştir. Bunun yerine UI'yi ulus devletlerin toplamından oluşan bir sistem olarak görmeyi yeğlemişlerdir. Bu bağlamda, ondokuzuncu yüzyıl liberalizmi rasyonelliği insana yüklerken, yirminci yüzyılın idealist UI yaklaşımlarının çoğunda rasyonellik devlete yüklenmiştir. Devlete yapanlık sağlayan unsur rasyonellik olmuştur. Bu çerçevede UI'nin idealist kuramı uluslararası ilişkiler ve dış politikayı yapana odaklanarak analiz etmiştir.

İdealist kuramda yapıyı oluşturan uluslararası sisteme ulus-devletlerin toplamı (ya da insan toplumunun bir toplamı) ötesinde bir anlam yüklenmemiş, bu şekilde yapıya yapan üzerinde bir etki olasılığı tanınmamıştır. Uluslararası kurumsallaşma, uluslararası sistemde rasyonel ulus devletlerin kendi çıktıları sonucu oluşturulacak bir durum olarak görülmüştür. Yapana odaklı bir yaklaşım olmasına karşın, idealizmin yapanı açıklayıcı bir çerçevesi de yoktur. İdealizm, insanı dolayısıyla devleti rasyonel varsaymakta, bu varsayımla insanları/devletleri rasyonellikten uzaklaştıran etkiler mevcut olmadığında tüm yapanların "aynı" rasyonel davranışları ortaya koyacakları argümanına ulaşmaktadır. Bu nedenle de yapanları farklılaştıran ve bu farklılıklara dayanarak onu açıklamayı sağlayan bir çerçeveden yoksun kalmaktadır.

İdealizmde devlete yüklenen yapanlık, klasik gerçekçilikte rasyonellik yanında istek, niyet, inanç gibi diğer insani özelliklerin de devlete yüklenmesiyle daha da desteklenmiştir. Devlete insani özelliklerin yüklenerek yapanlığının sağlanması çabasını "devletlerin de insanlar gibi güç çerçevesinde tanımlanan çıkarları peşinde koştukları"¹⁰ önermesinde görmek mümkündür. Yine klasik gerçekçiliğin en güçlü yönlerinden birisini oluşturan, devletlerin bütüncül aktörler oldukları kabulü de aynı şekilde kişileştirmeyle bağlantılıdır.¹¹ Bu çerçevede klasik gerçekçiliğe göre, devletler de insanlar gibi rasyonel ve bütüncül olduklarından, dış politika her devlet için aynı olan ulusal çıkarlarla yönlendirilen devlet davranışlarının etkileşimiyle belirlenmektedir. Yalnızca güç çerçevesinde

9 Tayfur, "Main Approaches to the Study of Foreign Policy", s. 118.

10 Örneğin Morgenthau devletleri, doğaları gereği bireyler gibi çıkarları peşinde koşan varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, Cilt I, Baskın Oran ve Ünal Oskay (çev.), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970, s. 4-5.

11 Bütüncül aktör varsayımına göre devletlerin kendi içindeki farklılıklar, dış dünyaya karşı hükümetlerin tek bir ağızdan konuşmasına olanak sağlayacak şekilde çözümlenir ve dolayısıyla analitik açıdan dünyaya karşı bütünlük tek bir birim halinde kabul edilirler. Bkz. Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No. 1, Bahar 2004, s. 40.

tanımlanan ve devletleri bilardo topları¹² gibi aynılaştırılan ulusal çıkarlar, uluslararası sistemin “durumundan” kaynaklanmaktadır. Anarşi, klasik gerçekçilik için bir “durum”¹³ olarak tanımlanmalıdır, çünkü anarşi yapısalcı anlamda uluslararası sistemin yapısı olarak görülmemektedir. Devletler arasında etkileşimin ortaya konulduğu saha olan uluslararası sistem anarşiktir, fakat bu anarşi birimlerden bağımsız bir varlığa sahip olan yapı değildir. Bu bağlamda klasik gerçekçilikte ve özellikle de Morgenthau’da anarşi kavramı Hobbes’un “doğa durumu”nun kurama doğrudan aktarımıdır.

Klasik gerçekçiliğin çizilen bu çerçeve içinde yapana odaklanan, yani ayrı ve bağımsız bir varlık olarak yapının yapan üzerindeki etkilerini gözardı eden bireyci bir yaklaşım olduğu açıktır. Fakat dış politikayı açıklayıcı tek ve en önemli analiz aracının ulusal çıkar ve davranışlar/etkileşim olduğu gerçekçi kuramda, ulusal çıkarların nereden geldiği konusunda tatmin edici bir açıklama yoktur. İnsan doğasından yapılan bir çıkarımla, devletlerin temel ulusal çıkarları en başta beka, yayılma ve hâkimiyet olarak belirlenmiştir. Bu ulusal çıkarlar insan doğasına içkin kabul edildiklerinden, zaman ve mekâna bağlı değil, verilidirler.¹⁴ Ulusal çıkarları verili kabul etmek, nereden kaynaklandıkları sorusunu sormamak, bu çıkarlar peşinde koşan devletleri de verili kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda klasik gerçekçiliğin yapana odaklanan, dış politikayı yapan açısından açıklayan bireyci bir yaklaşım olarak yapan için söyleyecek birşeyi yoktur.

Bu, klasik gerçekçiliğin pozitivist/rasyonalist çerçevesiyle de uyumlu bir durumdur. Morgenthau’nun belirttiği şekilde siyaset nesnel yasalarca yönetilmekteyse, rasyonel bir uluslararası ilişkiler kuramının amacı da bu uluslararası ilişkileri yöneten nesnel yasaları ortaya çıkarmak olmalıdır.¹⁵ Bunun için de rasyonel/bilimsel bir uluslararası ilişkiler kuramının temeli, sosyal-kültürel unsurlar gibi zaman ve mekâna bağlı ve göreceli kavramlar yerine evrensel bir kavram olan “güç”¹⁶ ve dolayısıyla güç çerçevesinde tanımlanan çıkarlara dayanmalıdır. Fakat tüm devletler için aynı ve verili olan çıkarlar yoluyla bir devletin belirli koşullar altında, neden belirli bir dış politika davranışını seçtiğini açıklamak olanaklı değildir. Klasik gerçekçiliğin ulusal çıkar tanımlaması Weldes’in deyiimiyle “devlet davranışını açıklamak için fazla geniş, fazla genel [ve] fazla belirsiz”dir.¹⁷

12 Devletlerin bilardo topları olarak tanımlanması, Morgenthau’nun gerçekçiliğin ilkelerini ortaya attığı dönemden daha sonra adı konulmuş olan “bilardo topu modeli”ne dayanmaktadır. Gerçekçiliğin bütüncül aktör varsayımını en iyi şekilde açıklayan bu modele göre, devletlerin dış politika davranışlarını belirleyen kendi iç çevrelerinde meydana gelen olaylar değil, birbirleri arasındaki etkileşim (bilardo toplarının birbirlerine çarparak meydana getirdikleri hareket gibi) olacaktır. Bilardo Topu Modeli terim olarak fizik bilimlerinden Uİ’ye aktarılmıştır. Atomları açıklamak üzere John Dalton tarafından geliştirilen ve temelde atomların bölünemez olduğunu iddia eden bu model, gerçekçiliğin devletleri açıklayıcı çerçevesini tanımlamak üzere kullanılmıştır. Bu modele dair bir tartışma için, Stepehn G. Walker, “Macropolitics and Foreign Policy Decisions: The Billiard Ball Model of IR”, Stephen G. Walker et.al. (der.), *Rethinking Foreign Policy Analysis*, New York, Routledge, 2011, s. 21-43.

13 Kenneth N. Waltz, “Realist Thought and Neorealist Theory”, Andrew Linklater (der.), *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Cilt IV, Londra ve New York, Routledge, 2000, s. 1533.

14 Beate Jahn, *The Cultural Construction of International Relations*, New York, Palgrave, 2000, s. 14.

15 Morgenthau, *Uluslararası Politika*, s. 3.

16 Jahn, *The Cultural Construction of International Relations*, s. 15.

17 Jutta Weldes, “Constructing National Interests”, *European Journal of International Relations*, Cilt 2, No. 3, 1996, s. 278.

DPA, disiplinde dış politikanın analiz edilme yöntemini önemli oranda değiştirmiş, kendisinden önceki yaklaşımların bakış açılarını bir bakıma tersine çevirmiştir. Bu, ilk olarak davranışsalci akımın etkisiyle “bilimsel” bir dış politika kuramı ortaya koymaya çalışan karşılaştırmalı dış politika analizleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer yanda ise klasik gerçekçiliğin bütüncül aktör varsayımına karşı, soyut varlıklar olan devletlerin kendi başlarına değil, karar alıcıları aracılığıyla hareket ettiklerini öne süren karar verme yaklaşımı dönüşümün etkisini sağlamlaştırmıştır. En önemli dürtüsü “bilimsel” bir dış politika kuramı yaratmak olan karşılaştırmalı dış politika analizlerinin temelinde de karar verme anlayışı yatmaktadır.¹⁸ Bu çerçevede genel olarak DPA'nın temelinde karar verme yaklaşımı olduğu söylenebilir.

Dış politika analizine bireylerin karmaşık iç dünyalarını getiren karar verme yaklaşımlarının yapanı bireylerdir. Zaten, bu yaklaşımlar devleti yapan olarak kabul etmezler, çünkü bir soyutlama olan devletin yapan olmasına imkan olmadığını, yapanlığın yalnızca insanda bulunabileceğini, dolayısıyla da uluslararası ilişkilerin kaynağının bütünüyle insan olduğunu öne sürerler.¹⁹ Bu bağlamda karar verme yaklaşımlarında analiz düzeyi devlet olmasına karşın, analiz birimleri bireyler, bireylerin oluşturduğu gruplar veya bu grupların içerisinde çalıştıkları bürokratik-örgütsel süreçlerdir.

Karar verme yaklaşımları daha çok karar alıcıların subjektif durumuna odaklanmış ve bunu yaparken de bilimsel olmaya çalışmışlardır. Davranışları, bu davranışların ardındaki algılamalar, imajlar, inanç sistemleri gibi sosyal psikolojiden alınan kavramlar yoluyla açıklama yoluna giderek analizlere subjektif fenomenleri getirmişlerdir. Karar verme yaklaşımları birey psikolojisine fazlasıyla odaklandıklarından, bireyin içerisinde bulunduğu sosyal bağlamı ve dolayısıyla da yapıyı gözardı etmişlerdir. Dahası bireysel düzeyde psikolojik unsurlara odaklanmakla karar alma yaklaşımlarının analiz soruları, dış politikadan ziyade dış politika kararlarının oluştuğu süreçlerle ilgilidir.²⁰

DPA'nın özellikle birey odaklı çalışmalarının yapıyı büyük ölçüde gözardı etmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında sosyal yapıları bir ölçüde analizlerine dahil eden DPA yaklaşımlarından söz etmek de mümkündür. Örneğin, bürokratik politika modeli dış politika kararlarının oluştuğu bürokratik süreçleri inceleyerek, analizlere kurumlar yoluyla yapıyı getirmiştir. Fakat bu modelde sosyal yapı analize yalnızca bireyler aracılığıyla girebilmektedir.²¹ Bu yapı da dış politikanın oluşturulma sürecini etkileyen içsel sosyal yapıyla sınırlıdır.

DPA'da yapının (uluslararası sistemin yapısı olarak) gözardı edilmiş olması, dış politikayla dünya bağlamı arasında ilişki kurulmasını engellemektedir. Analiz yapabilmek için dış politika kararlarının ne şekilde ortaya çıktığını bilmek önemlidir, fakat birey psikolojisinin kararı ne şekilde etkilediği ya da bürokratik ve örgütsel süreçlerin kararların

18 James N. Rosenau ve Gary D. Hoggard, “Foreign Policy Behavior in Dyadic Relationships: Testing a Pre-Theoretical Extension”, James N. Rosenau (der.), *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods*, New York-Londra: John Wiley & Sons, 1974, s. 119.

19 Valerie M. Hudson, “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations”, *Foreign Policy Analysis*, Cilt. 1 (1), 2005, s. 2.

20 Kubalkova, “Foreign Policy, International Politics, and Constructivism”, s. 18.

21 Carlsnaes, “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis”, s. 252.

oluşmasında ne türden etkilerinin olduğunun bilinmesi, devletler arası alanda bu dış politikaların nasıl bir etki yaptığını ve aynı şekilde devletler arası bağlamın dış politika üzerindeki etkilerini açıklamaya yetmemektedir.

Bütüncü Yaklaşımlar²²: Yeni Gerçekçilik ve Dünya Sistem Analizi (DSA)

Kenneth Waltz'un 1979'da yayınladığı *Theory of International Politics*²³ kitabıyla Uluslararası İlişkiler literatüründe ayrı bir yaklaşım olarak beliren yeni gerçekçiliği klasik gerçekçilikten ve diğer bireyci yaklaşımlardan ayıran en önemli unsur, yapısalcı olma iddiasıdır. Bu çerçevede, yeni gerçekçiliğin yapı-yapan tartışmasındaki konumunu belirleyebilmek için öncelikle yapısalcılığı ne şekilde ele aldığının açıklanması gerekir.

Yapı, Waltz'un kuramının anahtar kavramıdır.²⁴ Yapılar, Waltz'a göre birimlerin özellikleri, davranışları ve etkileşimlerinden soyutlanarak tanımlanmalıdır. Çünkü sistem düzeyindeki değişkenlerle, birim düzeyindeki değişkenler arasında ayrıma gidilebilmesi ve sadece sistem düzeyindeki değişkenlerle analiz yapılan bir sistem kuramına ulaşılması bu şekilde mümkün hale gelecektir.²⁵ Birim düzeyindeki değişkenlerden soyutlanmak, siyasal liderler, ekonomik-sosyal kurumlar ve ideolojik tutumlar ile devletler arası ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel etkileşimlerden soyutlanmak demektir.²⁶ Waltz, bütün bu soyutlamalar sonrasında, yapının birimlerinin konumlanmasına göre tanımlanması gerektiğini öne sürmektedir. Yani, uluslararası sistemin yapısı onu oluşturan birimlerinin sistem içerisindeki konumları ve bu konumlanmayı sağlayan ilkeye göre tanımlanmalıdır.

22 Bütüncü yaklaşımlar içinde UI'de başlıca kuramsal alan olarak İngiliz Okulu'ndan (İÖ) da söz edilmesi önemlidir. İÖ, çalışmanın kapsamını fazlasıyla aşacağından ayrı bir başlık altında incelenemese de yapı-yapan açısından konununun kısa bir değerlendirmesi yapılmalıdır. İÖ açısından dikkati çeken ilk nokta, analiz düzeyinin sistem olmasıdır. Bu hem klasik hem de çağdaş İÖ için geçerli bir saptamadır. Kavram olarak kimi zaman uluslararası sistem, kimi zaman da uluslararası toplum ya da dünya toplumu olarak ifade edilse de tümü için temel referans noktası sistem düzeyi olmaktadır. Barry Buzan, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 16. İÖ açısından söz konusu sistem, alt birimleri tarafından kurulmuştur ve bu kuramda temel analiz birimi devletlerdir. Bu bağlamda uluslararası sistem, kurucu birimleri olan devletlerin özelliklerini yansıtır. Fakat bu noktada İÖ'nün tercihini yapısalcılık lehinde olduğu, birimlerine kurucu özellik tanımakla birlikte, aynı birimlere yapanlık tanımadığı söylenebilir. Barry Buzan, "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies*, Cilt 27, No. 3, 2001, s. 487. Bu anlamda İÖ düşüncesini aslında Alexander Wendt'in inşacı yaklaşımına yakındır. Zaten İÖ'nün ikinci nesil çalışmalarında, sosyal inşacılığın İÖ ile sentezi üzerinde durulmakta ve özellikle de Buzan'ın çalışmalarında İÖ'nün yapı-yapan tartışmasına çözüm bulmak için gerekli zemine sahip olduğu ve bu amaçla geliştirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Ibid., s. 484-485. İÖ'nün kuramsal yaklaşımıyla ilgili kapsamlı bir çalışma için; Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Oku Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmalar", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No. 25, 2010, s. 43-68'e bakılabilir.

23 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA, Addison-Wesley Pub. Co., 1979.

24 Bu noktada Waltz'un öncelikle uluslararası yapılar arasında ayırım yaptığı, yalnızca uluslararası siyasal yapıyla ilgilendiği, ekonomik, kültürel vb. yapıları dışladığı belirtilmelidir.

25 Waltz, *Theory of International Politics*, s. 74.

26 Bu tanımlamayı bir bakıma, hem karar verme, hem de karşılaştırmalı dış politika analizi açısından DPA'nın bir eleştirisi olarak okumak yanlış olmayacaktır.

Waltz yapı tanımını oluşturduktan sonra, bir uluslararası politika kuramı oluşturulurken birimlerin özellikleri ve davranışlarının soyutlanması, göz ardı edilmesinin mantığını sağlamlaştırmak için yapının birimler üzerindeki “aynılaştırıcı” etkisini ortaya koymaya çalışır. Waltz’un yeni gerçekçiliğinde yapılar, birimlerin özellikleri, amaçları ve eylemleri farklı olsa da, onları birbirine benzer dış politika çıktıkları ortaya koyacak şekilde etkilemekte ve sınırlamaktadır.

Yeni gerçekçilik, uluslararası sistemin birimlerini fonksiyon olarak birbirinin aynı kabul ederek, sistem düzeyinde analiz yapabilme olanağını sağlayacak farklı bir değişken olarak “yetenek”leri ortaya koymaktadır. Yetenekler birimlerin özellikleri gibi görünse de, Waltz’a göre bir uluslararası politika kuramının analiz odağı bu yeteneklerin kendileri değil, “yeteneklerin dağılımı” olmalıdır. Yetenekler birim düzeyinde değişkenler olmasına karşın, yeteneklerin dağılımı sistem düzeyindedir. Yeteneklerin dağılımı daha açık bir ifadeyle, devletlerin sahip oldukları gücün birbirlerine göre durumu olarak ortaya konulabilir.

Waltz’un uluslararası sisteminin yapısı “anarşik”tir. Ulusal sistemlerden farklı olarak, uluslararası sistemde yapıyı oluşturan birimler arasında hiyerarşi olmadığından, devletlerin temel motivasyonu “bekâ” olmaktadır. Her birim yalnızca kendi bekasıyla ilgilendiğinden, bu bir “kendi başının çaresine bakma” (*self-help*) sistemi olur ve bu uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi haline gelir.

Özetlenen bu ana çerçeveden anlaşılacağı gibi, yapısalcı bir kuram olarak yeni gerçekçilikte yapana yer yoktur. Dış politika çıktıklarını ortaya koyan aktörler devletlerdir. Fakat bu devletlere yapıya etki edebilecek, onu değiştirip dönüştürecek yapılık rolü yüklenmemiştir. Yapının birimleri aynılaştıran bir unsur olarak alınması bu düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı tüm devletlerin aynı güdülerle (örneğin güvenlik) hareket etmelerine sebep olan “kendi başının çaresine bakma” sistemini getirdiğinden, devletler içsel olarak farklılıkları önemsiz olan bütüncül aktörlerdir. Böylece yeni gerçekçilikte birimler bütüncül aktör varsayımı yoluyla yapı karşısında önemsizleştirilmiştir.

Bir diğer bütüncü yaklaşım Immanuel Wallerstein’in Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırdığı Dünya Sistem Analizidir (DSA). DSA, en genel ifadesiyle dünya sistemi içerisinde birimlerin birbirleriyle nasıl ilişkili hale geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat bu yaklaşımda dünya sistemi, analiz birimleri ve bu birimleri ilişkili hale getiren değişkenler, hem aktörleri bireysel olarak ulusal devletler olan, hem de sistemsel-yapısal olan diğer yaklaşımlardan farklı kavramlarla tanımlanmaktadır.

Wallerstein’a göre sosyal fenomenler, “sosyal sistem” olarak adlandırılan bütünlük içinde anlaşılabilir. Sosyal ilişkiler birimlerine indirgenemez ve bu ilişkiler birimlerden analitik biçimde bağımsız ve ontolojik olarak da öncel ele alınmalıdır.²⁷ DSA, ulusal devlet ya da birey olsun, dünya sisteminin aktörlerini sistemin bir ürünü olarak gören bu yaklaşımıyla ilk olarak standart analiz birimi olarak ulusal devletin yerine “dünya-sistemini” koymaktadır.²⁸

DSA’nın analiz birimi olarak kabul ettiği dünya-sistemleri, farklı bir kavramsallaş-

27 Carlsnaes, “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis”, s. 252.

28 Immanuel Wallerstein, *World System Analysis: An Introduction*, Londra, Duke University Press, 2004, s. 16-21.

tırmaya sahiptir. Dünya-sistemi, tarihsel-sistem olarak tanımlanır.²⁹ Tarihsel sistem kavramının yeniliği, sistemlerin öncesiz-sonrasız kabul edilmesinin bir yana bırakılması ve her sistemin bir başlangıcı olduğu gibi dönüşümünün de olacağı kabul edilmesindedir.³⁰ Bu çerçevede Wallerstein'ın uluslararası sistem bağlamında yapıyı, yeni gerçekçilikte gördüğünün aksine verili almadığı düşünülebilir. Fakat yapı-yapan ilişkisi açısından bakıldığında, dünya sistem analizinde yapıya tanınan ontolojik öncelikle birlikte, yapanlar bu yapının etkilerine indirgenmiştir. Wallerstein'a göre birey, devlet, sınıf vb. aktörlerin tümü yalnızca uluslararası yapının etkilerinin bir ürünüdür.³¹ Bu yapı, dünya kapitalist ekonomisinin düzenleyici ilkeleriyle tanımlanır.³² Devletlerin yapan olarak varlıkları da bu kapitalist dünya sistemi ile ilişkileri çerçevesinde açıklanmıştır. Wallerstein'a göre, sistemde yer alan devletler kapitalizmin kurumlarındandır. Kapitalist dünya ekonomisi siyasal bir yapıdan yoksun olduğundan,³³ sistemi birarada tutacak bir unsur olarak emeğin bölüşümüne dayanmaktadır. Emeğin bölüşümü ise büyük oranda devletlerin ya da devletler arası sistemin varlığına bağlıdır. Çünkü kapitalistlerin her zamanki öncelikleri olan sermaye birikimini sağlayabilmelerinin yolu, kapitalist uygulamaların gerçekleştirilebileceği siyasal ve kültürel yapılardan geçmektedir. Modern dünya-sisteminde bu siyasal ve kültürel yapıları sağlayan da devletlerdir.³⁴ Bu bağlamda, DŞA'da devletler yapan olarak sadece kapitalist dünya sisteminin etkileri olmaktan ibarettir.³⁵

29 Bu tarihsel-sistem kavramsallaştırması, Annales Okulunun ünlü tarihçisi Fernand Braudel'in kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Braudel, tarihin farklı zamanlarda ilerlediğini öne sürerek, analizlerin dayanması gereken üç ayrı zaman kategorisi belirlemiştir. Geleneksel tarihin ilgilendiği olayların "kısa-tarihi", ekonomi biliminin "uzun dönem eğilimleri" kavramıyla sosyal bilim literatürüne girmiş olan, ekonomik ve sosyal sistemleri içeren, 20-50 yıllık periyodları kapsayan "konjonktürel-tarih" ve son olarak olayları ve hatta sistem yapılarını aşan, en az yüz yıllık periyodları kapsayan derindeki yapının tarihi olan "uzun-dönem" tarihidir. Bkz. Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İstanbul, Eren Yayınları, 1990; Fernand Braudel, "History and the Social Sciences", Peter Burke (der.), *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from Annales*, Londra, Routledge ve Kegan Paul, 1972, s. 13-18. Ayrıca bkz. Fernand Braudel, *A History of Civilizations*, New York, The Penguin Press, 1994, özellikle ilk bölüm. Wallerstein açısından bu yeni kavramsallaştırmanın en önemli etkisini yapıları yapılan vurguda bulmak mümkündür. Braudel'in tarihte insanların yeri olmadığını söyleyecek kadar determinist olan bakış açısının etkileri, Wallerstein'ın yaklaşımında kolaylıkla görülebilir. Bkz. Fernand Braudel, *On History*, Sarah Matthews (çev.), Chicago, The University of Chicago Press, 1980, s. 10.

30 Wallerstein, *World System Analysis*, s. 18.

31 Ibid., s. 21.

32 Wallerstein, modern dünya sistemini doğrudan kapitalist dünya ekonomisi olarak tanımlamaktadır. Wallerstein'a göre 16. yüzyıldan bu yana içinde bulunduğumuz modern dünya sistemi, kapitalist dünya ekonomisidir. Dünya ekonomisi kavramı ise yalnızca dünyaya ait bir sistem ya da ekonomi olmanın ötesinde bu dünyanın bizatihi kendisidir. Bkz. Wallerstein, Ibid., s. 16-17.

33 Wallerstein'a göre, kapitalist dünya ekonomisi, dünya sistemlerinden bir diğeri olan dünya-imparatorluklarından farklı olarak siyasal yapıdan yoksundur. Dünya-imparatorlukları tüm dünya sistemini kapsayan geniş siyasal yapılar olarak tanımlanırken, dünya ekonomisi ortak siyasal bir yapıdan yoksun sayılmaktadır. Devlet olarak adlandırılan birçok siyasal yapı içeren dünya ekonomilerinde siyasal süreç bu devletler arasında işlemektedir. Fakat devletlerin sınırları dünya ekonomisinden çok daha dar olduğundan, dünya ekonomisi bu devletleri, dolayısıyla da siyasal süreçleri içerir konumdadır. M. Fatih Tayfur, "Systemic-Structural Approaches, World System Analysis and the Study of Foreign Policy", *METU Studies in Development*, Cilt 27, No. 2-3, 2000, s. 283.

34 Ibid., s. 283-284.

35 Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", s. 346.

Wallerstein, analizlerini büyük oranda devletleri dünya ekonomisindeki yapısal konumlarına göre yaptığı sınıflandırmalar üzerine temellendirmektedir. Bu sınıflandırma-daki ölçüt, devletler arasındaki bağlantıları açıklamak amacıyla kullanılan merkez, çevre ve yarı-çevre kavramlarıdır.³⁶ Bu sınıflandırma aslında uluslararası ilişkiler literatüründeki güçlü, zayıf ve orta büyüklükte devlet sınıflandırmasıyla örtüşmektedir. Wallerstein'in bu noktadaki farkı, devletler arası etkileşim alanı olarak uluslararası sistemi siyasal değil, kapitalist dünya ekonomisi adıyla ekonomik olarak kavramsallaştırılmış olması ve devletlerin gücünü bu yapıdaki rolleriyle açıklıyor olmasıdır.³⁷

Wallerstein, merkez-çevre ilişkilerini devletler üzerinden açıklayarak devletler arası ilişkilerde güç kavramını öne çıkarmakta ve hegemonya kavramıyla da hegemonik güç analizi yapmaktadır. Bu aslında yapısalcılığın karşın, Carlsnaes'in ifadesiyle, "dünya sistemini oluşturan egemen devletlerin davranışlarını açıklama çabası"ndan başka birşey değildir.³⁸

Bu çerçevede DSA'nın geleneksel yapısalcı yeni gerçekçiliğe benzediği tam olarak öne sürülemez. DSA'nın yeni gerçekçilikten en önemli farkı ise, yapıyı bütünüyle maddeci bir yaklaşımla ele almamasıdır. Yaklaşım üretim ilişkilerine odaklandığında, yapı maddeci niteliğinden uzaklaşıp, sosyal ilişkiler üzerine oturacaktır.

DSA'nın geleneksel Uİ yaklaşımları başlığı altında incelenmesi konusunda literatüre hakim olan tereddüt büyük oranda bundan kaynaklanmaktadır. Wallerstein sosyal ilişkilerin yapandan bağımsız geliştiğini öne sürerek, bir düzeyde dünya-sistemini devletten bağımsız bir işleyişe sahip kabul etmesini gerektirdiği için, aslında yapıyı maddeleştirilmiş olmaktadır.³⁹

Eleştirel ve Postmodern Yaklaşımlar

Eleştirel kuramın, dolayısıyla eleştirel uluslararası kuramın özel olarak yapan-yapı konusu üzerinde durduğu söylenemez.⁴⁰ Fakat sosyal bilimlerde insan öznesine pozitivist sosyal

36 Wallerstein, *World System Analysis*, s. 29. Wallerstein, bu noktada merkez, çevre ya da yarı-çevre olanın devlet değil, üretim süreci olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğinin altını çizmesine karşın, pratikte analizlerinde bu kavramları doğrudan devletlere karşılık kullanmaktadır.

37 Tayfur, "Systemic-Structural Approaches", s. 283-284.

38 Carlsnaes, "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", s. 252. DSA'nın determinist yapısalcı kuramsal çerçevesinin aksine aslında dış politika analizi için uygun bir çerçeve sağladığını göstermeye yönelik çalışmaların bulunması, yaklaşımın bu bağlamdaki çelişkini de ortaya koymaktadır. DSA temelinde yapılmış bir dış politika analizi çalışması için bkz. M. Fatih Tayfur, *Semipberiperal Development and Foreign Policy: The Case of Greece and Spain*, Aldershot, Ashgate, 2003.

39 Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", s. 347.

40 Eleştirel sosyal ve Uİ kuramları tek bir bütüncül yaklaşım olarak tanımlanamaz. Bu çerçevede eleştirel kuramın bir yaklaşımlar dizisi olarak tanımlanması mümkündür. Örneğin benzer şekilde Jones, eleştirel kuramın bir "takımyıldızı"na benzediğini öne sürmektedir. Richard Wyn Jones, "Introduction: Locating Critical International Relations Theory", Richard Wyn Jones (der.), *Critical Theory & World Politics*, Londra, Lynne Rienner Pub., 2001, s.4. Bu bağlamda, birbirinden farklı ve bütünlük oluşturmayan eleştirel kuramları tek tek açıklamak, çalışmanın amacını fazlasıyla aşacağından, bu başlık altında kuramların yapı-yapan sorununa ilişkin çerçevesinin dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir.

bilimlerin görmezden geldiği yapanlığı geri vererek, aynı zamanda sosyal olguların insan eylemlerini etkilediklerini de gözardı etmeyerek yapan-yapı konusunda bir bakıma etki-leşimi kabul etmektedir.

Eleştirel kuramın kaynağı olan Frankfurt Okulu, geleneksel kuramların (pozitivist sosyal bilimlerin) aksine sosyal gerçekliği verili almaz, tarihsel olarak insanlar tarafından inşa edildiğini kabul eder. Örneğin, Max Horkheimer'a göre dünya, bütünüyle insan eylemlerinin ürünüdür.⁴¹ Sosyal olgu ve koşullar insan eyleminin ürünleri olarak görüldükten sonra, bunların değişmez olduğu fikri reddedilerek insanlığın öğretilenlerden farklı potansiyellere sahip olduğu görüşüne varılmaktadır. Böylece, geleneksel kuramların toplumu verili alarak insanı bu toplumun dönüştürülmesi aşamasında önemsizleştirmesine karşılık, eleştirel kuram insanın böyle bir potansiyeli olduğunu ortaya çıkarmış olur. İnsan öznesini sosyal bilime geri getirmek ve içinde buldukları sosyal bağlamın pasif aktörleri olmadıklarını ortaya koymak, eleştirel kuramın temel hedefi olan özgürleşmeyi (*emancipation*) sağlar. Bu noktada, eleştirel kuramın insan öznesini vurgulamasına karşın yapıyı gözardı eden bireyci bir yaklaşım olduğu düşünülmemelidir. Aksine eleştirel kuramların yapıyı daha fazla vurguladıkları söylenebilir.

Bu bağlamda Üİ'de eleştirel kuramı en fazla etkileyen kaynak durumundaki Jürgen Habermas'ın yaklaşımında da yapısal bir vurgu olduğunu görmek mümkündür. Habermas'ın yaklaşımında insanın özne-liğinin geri verilmesi konusundaki vurguya karşın, öznenin sistem-dünya yaşamı (*lifeworld*) ayrımı yoluyla önemsizleştirildiği de bir gerçektir.⁴² Habermas'ın eleştirel yaklaşımında toplum, sistem ve dünya yaşamı olarak iki perspektife ayrılmıştır. Sistem, piyasa ve siyasal örgütlenmeler gibi çeşitli aygıtlardan oluşurken, dünya yaşamı bireylerin günlük yaşamında kültürel şekilde ortaya çıkan, dilsel biçimde düzenlenmiş bir alan olarak tanımlanmaktadır.⁴³ Buna göre, Habermas yapan olarak insanı bürokrasi ve politika dünyasından çıkarmış ve dünya yaşamına sıkıştırmıştır. Özetle, Habermas da yapıyı yapan aleyhine imtiyazlı hale getiren yapısal bir bakış açısına sahiptir.

Yapıyı yapan karşısında vurgulamak Habermas'a özgü bir durum değildir. Eleştirel kuramın Gramşiyen koluna⁴⁴ ve Üİ'deki yansımalarına baktığımızda bunun çok daha bas-kın olduğu görülmektedir. Bunu, yaklaşımını Gramsci'nin görüşleri temelinde geliştiren

41 Max Horkheimer, *Critical Theory: Selected Essays*, Matthew J. O'Connell vd. (çev.), New York, Seabury, 1972, s. 200.

42 Roger Sibeon, *Rethinking Social Theory*, Londra, Sage Pub., 2004, s. 41.

43 Alexander Anievas, "Critical Dialogues: Habermasian Social Theory and International Relations", *Politics*, Cilt 25, No. 3, 2005, s. 137.

44 Eleştirel uluslararası kuramın etkilendiği iki önemli kaynak vardır; bunlardan ilki Habermas'ın da dahil olduğu ve eleştirel sosyal kuramın temel çıkış noktası olan Frankfurt Okulu, diğeri ise Antonio Gramsci'nin görüşleridir. Gramsci'nin görüşlerinden yola çıkan Gramşiyen olarak adlandırabileceğimiz eleştirel kuramcılar, Frankfurt Okulu'nun özellikle vurguladığı kültürel temalarla tamamen ilgisiz olmamakla birlikte, daha çok üretim ilişkilerinin belirleyici olduğu sosyal bir kuram bağlamında çalışmışlardır. Gramsci'nin görüşleri için temel olarak bkz. Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, Lynne Lawnerb (çev.), Londra, Quatered Books, 1979. Ayrıca, Gramsci'nin görüşleri üzerine yazılmış eserler için bkz. Paul Randsome, *Antonio Gramsci: A New Introduction*, New York ve Londra, Harvester Wheatsheaf, 1992 ve Luciano Pellicani, *Gramsci: An Alternative Communism?*, Stanford, Hoover Institution Press, 1976.

ve eleştirel kuramın etkilerini UI literatürüne ilk olarak “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory” başlıklı makalesiyle yansıtan Robert Cox’un görüşlerini izleyerek ortaya çıkarmak mümkündür.

Cox’a göre eleştirel bir kuram, kurumları ve sosyal ilişkileri verili almaz, tarihsel olarak inşa edildiklerini kabul eder.⁴⁵ Bu bağlamda, tarihsel-yapıları kilit kavram olarak gören Cox’un yaklaşımında yapılar, kolektif insan eylemlerinin ürünü olmakta⁴⁶ ve bu çerçevede insanlar tarafından yaratıldıkları kabul edilmektedir. Fakat Cox diğer yandan, yapıya da zaman içinde bireylerin düşünce ve eylemlerini biçimlendirebilme rolünü yüklemektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak Cox’un yapan-yapı konusunda etkileşimi vurgulayan bir yaklaşıma sahip olduğu sonucuna varmak yanıltıcı olacaktır. Çünkü nihayetinde Cox, yaparı yapılarla içkin saymaktadır. Bunun, yaparın doğrudan yapılarca belirlendiği kabulüne dayanan yapısalcılıkla aynı anlama gelmediği iddialarına⁴⁷ katılmak bir dereceye kadar mümkünse de sonuçta yapan olarak sosyal güçlerin yapı karşısında önemsizleştirildikleri de gözardı edilemez bir durumdur. Cox ya da genel olarak Gramşiyen yaklaşımlarda yaparın yapılarla içkin varsayılması, yaklaşımın temelinde yatan tarihsellik fikrinden kaynaklanmaktadır. Tarihsellik kavramıyla analizlere getirilen zaman unsuru, yapıları şimdiki zamanda yaşayanlar/yapanlar için verili hale getirmektedir.⁴⁸ Yapılar geçmişte meydana gelen kolektif insan eylemiyle yaratılmışlardır ve dolayısıyla “şimdi”de insanlar verili bir sosyal yapı içerisinde bulunurlar. Bu durumda da [şimdi]de içinde bulunulan yapılar üzerinde, yaparın bu yapıyı inşa etme olasılığı kalmamış olur. Yaparı şimdi’de kurucu özellik tanımadığı oranda yaklaşımın yapısalcılığa yaklaştığı açıktır. Buna karşın, eleştirel kuramlar başlığı altındaki yaklaşımları yapısalcı olmaktan çok asgari etkileşimi öne süren yaklaşımlar olarak ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü yapılar temelde insan eyleminin ürünü olarak kabul edildiğinden, değiştirilebilme olasılığı ortadan kaldırılmamıştır. Aksi bir durum, nihai amacı mevcut derin yapıları ortaya çıkararak insan özgürleşimini sağlamak olan eleştirel bir kuram için de anlamsız olacaktır.

Yaparı yapı karşısında önemsizleştirilmesi yanında, Cox’un yaklaşımında eleştirel kuramın yaparı kavrayışının da eksik olduğu söylenebilir. Cox’un yaklaşımında yaparlık sosyal güçlere atfedilmiştir ve bu sosyal güçler karşılığını sınıf kavramında bulmaktadır. Bieler ve Merton’un belirttiği şekilde, Cox’un yaklaşımında geçen sınıf terimi yalnızca tek bir sınıfa indirgenemez olmakla birlikte,⁴⁹ son tahlilde yapıların değişim olasılığının üretim ilişkilerine bağlanmış olması, sosyal güçlerin geniş yelpazesini kısıtlar görünmektedir.

45 Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders Beyond International Relations Theory”, *Millenium Journal of International Studies*, Cilt 10, No. 2, 1981, s. 129.

46 Robert Cox, “Production, the State, and Change in World Order”, James N. Rosenau (der.), *Global Changes and Theoretical Challenges*, Lexington, Mass., Lexington Books, 1989, s. 38.

47 Gramşiyen tarihsel-yapı yaklaşımının yapısalcı olmadığı ve hatta yaparı-yapı sorununa en iyi çözümü sağladığını öne süren bir çalışma için bkz. Andreas Bieler ve Adam David Merton, “The Gordian Knot of Agent-Structure in International Relations: A Neo-Gramscian Perspective”, *European Journal of International Relations*, Cilt 7, No. 1, 2001, s. 5-35.

48 Yaparı-yapı konusuna zaman unsurunu ekleyerek çözüm arayışı temelde Giddens’in yapılanma kuramının yaparı-yapı sorununa bir çözüm bulamadığı iddiasıyla yola çıkan Margaret Archer’in “morphogenetic” yaklaşımına dayanmaktadır. Margaret Archer, *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

49 Bieler ve Merton’a göre Cox sınıf kavramını ulusal, dinsel, etnik ya da cinsel her türlü kolektif kimliği kapsayacak şekilde kullanmıştır. Bieler and Merton, “The Gordian Knot of Agent-Structure”, s. 22-23.

Postmodern yaklaşımlar da eleştirel yaklaşımlar gibi yapan-yapı sorunuyla özel olarak ilgilenmemiştir. Fakat kuramsal bağlamda tüm sentezlere karşı oldukları gibi yapan-yapı konusundaki sentezlere de karşıdırlar. Bu tartışmanın temelini oluşturan yapının mı, yapanın mı ontolojik önceliğe sahip olacağı konusunun ise “karar verilemez” olduğunu öne sürmektedirler.⁵⁰ Postmodernlerin bu karar verilemezlik anlayışı hiç bir konuda konumlanmama tercihi ile ilişkili olsa da,⁵¹ daha derinde özne ve nesnenin yok oluşuyla ilgili görüşleriyle ilintilidir. Postmodern/post-yapısalcı yaklaşımlar bu bağlamdaki fikirlerini, yapısalcı dil kuramının metinler-arasıcılığından aktarmışlardır. Metinler-arasıcılık, metinlerin yalnızca metinler-arası okunabileceğini öne sürmekle yazarı ortadan kaldırmışlardır. Bu durum doğrudan insan unsuruna götürüldüğünde, insan herhangi birşeyin merkezi olmaktan çıkmış olur. Nihayetinde Aydınlanmanın tarihi, yapan insanın öldürülmesinin de tarihidir. Postmodernler, yapısalcı dil kuramından farklı olmalarına rağmen özne ve nesnenin yok oluşu fikrini sürdürmüşlerdir.⁵² Postmodernler, özneyi doğrudan söylemin içine yerleştirerek öznenin özne-liğini ortadan kaldırmaktadırlar. Yapan-yapı ilişkisi açısından bakıldığında, yapanlar gibi yapılar da söyleme yerleştirilmiştir. Bu durum genellikle, pratiği öne çıkarmak ya da vurgulamak olarak açıklanmaktadır.⁵³ Postmodernizme göre yapıları da, yapanları da inşa eden pratiklerdir. Pratikler ise söylemlere yerleşik olan anlamlardır. Bu şekilde yapını da, yapıyı da söylem yaratmış olmaktadır. Postmodern yaklaşımlar insana içkin bir yapılılık kabul etmedikleri ve söylemden bağımsız özne varsayımına karşı oldukları için, özneye söylem/sosyal öncesi yapılılık atfeden tüm yaklaşımları (özelde inşacı yaklaşımı) eleştirirler.⁵⁴

Yapıyı da söylem tarafından inşa edilmiş varsayan postmodern yaklaşımlar, aktörün özne-liği ile aynı zamanda öznelerarasıcılığını da gözardı ederler.⁵⁵ Öznelerarası anlamlar ve etkileşim gibi unsurlar yok sayıldığında yapan ve yapı arasında bir ilişkide söz konusu olmayacaktır. Bu bağlamda yapan-yapı kavrayışını bütünüyle söylem içine yerleştiren postmodernlerin de aslında yapısalcılar kadar determinist oldukları söylenebilir.

Yapan ve Yapının Ontolojik Eşitliği: İnşacı Yaklaşım

İnşacı yaklaşım (*Constructivism*) kendisinden önceki yaklaşımlar tarafından bir sorun olarak görülmemeyen ve bu nedenle de özel olarak ele alınmayan yapı-yapan konusundaki ontolojik varsayımlar üzerine kurulmuştur.

Doty, “Aporia”; Ernesto Laclau, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, Ertuğrul Başer (çev.), İstanbul, Birikim Yayınları, 2003, s. 93.

51 Richard Ashley, “Living on Border Lines: Man, Postructuralism, and War”, James Der Derian and Michael Shapiro (der.), *International/Intertextual Relations*, Lexington, Lexington Books, 1989, s. 278.

52 Chris Brown, “Turtles All the Way Down: Anti-foundationalism, Critical Theory and International Relations”, Andrew Linklater (der.), *Critical Concepts in Political Science*, Londra ve NY, Routledge, 2000, s. 1664.

53 Doty, “Aporia”, s. 377.

54 Ibid., s. 380-381 ve Roxanne Lynn Doty, “Desire All the Way Down”, *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 138.

55 Sibeon, *Rethinking Social Theory*, s. 18.

İnşacı yaklaşım, yaparı öncelikli konuma getiren bireyci ve yapıya öncelik veren bütüncü ontolojilerin aksine, ontolojik eşitlik üzerine kurulmuştur. Yapı ve yaparı tanıyan bu eşitlik, pozitivist epistemolojik özne-nesne ayrımının aşılmasını da sağlamaktadır. Kökeni Anthony Giddens'in yapılanma (*structuration*) kuramına⁵⁶ dayanan bu önerme Uİ'ye aktarıldığında, Uİ'nin tek bir etmenle açıklanmasının (bütüncü-bireyci açıklamaların) önüne geçilmiş olur. Bu şekilde, bir yandan sosyal dünyada anlamların önemini vurgulaması, diğer yandan bu sosyal dünyada maddi gerçekliklerin varlığını da kabul ediyor olması inşacı yaklaşımı ister istemez bir "orta yolcu bir yaklaşım" konumuna getirmektedir. İnşacılık bu şekilde özellikle eleştirel ve geleneksel yaklaşımlar arasında bir orta yol konumunda görünmekle beraber, kendi içinde görüşbirliğine sahip tek bir inşacılıktan söz etmek de mümkün değildir. Bu çerçevede yaklaşım, her biri yaklaşımın hem içinden, hem de dışından getirilen eleştirilere dayalı farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.⁵⁷ Bu sınıflandırmaların genel eğilimi, modernist-postmodernist ya da geleneksel-postmodernist, radikal-ılımlı veya radikal-orta yolcu inşacılık ayrımları yapmak şeklindedir. İnşacı yaklaşım olarak adlandırılmaya en uygun olanlar modernist, ılımlı ya da orta yolcu olarak tanımlanan yaklaşımlardır. Ne var ki bu orta yolcu inşacıların da kendi aralarında da tam bir görüşbirliği içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çerçevede karşımıza yeni bir sınıflandırma çıkmaktadır: sert (*hard*) ve ılımlı (*soft*) inşacılar.⁵⁸

Bu çalışmada inşacı yaklaşım sözü edilen ayrım temel alınarak, bir yanda inşacılığı literatüre tanıtan ve sert inşacı olarak tanımlanan Nicholas Onuf, diğer yanda da inşacılığı günümüz Uİ'sinde "üzerinde en fazla tartışılan yaklaşım" konumuna getiren ve ılımlı inşacı olarak tanımlanan Alexander Wendt'in görüşleri üzerinden tartışılacaktır.

56 Giddens'in yapılanma kuramına göre, toplumu yaratanlar insanlardır. Fakat bunu tarihsellikleri içinde konumlanmış olarak yaparlar. Bu yaklaşımda, yapısalıcılarda olduğu gibi yaparı doğrudan belirleyen bir yapı ya da bireyci yaklaşımlardaki gibi bağımsız bir yaparı yerine her ikisinin de etkileşim halinde olduğu öne sürülür. Yapılar Giddens'a göre etkileşimin hem koşulu, hem de sonucu olmaktadır. Ontolojik olarak böyle bir yaklaşımda yapı da, yaparı da aynı madalyonun iki yüzü gibi algılanmaktadır. Yapılanma kuramıyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Londra, Macmillan, 1979. Ayrıca daha güncel olan ve eleştirileri de gözönüne alan bir çalışma için bkz. Anthony Giddens, *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, Cambridge, The Polity Press, 2. baskı, 1998.

57 Hopf inşacılığı geleneksel ve eleştirel inşacılık olarak ikiye ayırmaktadır. Bu çalışma da "inşacılık" terimine karşılık kullanılan yaklaşımı geleneksel, "Eleştirel Uluslararası Kuram" terimine karşılık olarak kullanılanı da tüm eleştirel kuramları inşacı kuramlar olarak görerek, "eleştirel inşacılık" adı altında değerlendirmektedir. Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Cilt 23, No. 1, 1998. Pierce ve Reus-Smit ise, modernist ve postmodernist inşacılık olarak iki kategori sunmakta, modernist inşacılığı da, sistemik ve bütüncü (holist) olarak iki kategoriye ayırmaktadır. Reichard Price ve Christian Reus-Smit, "Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, Cilt 4, No.3, 1998, s. 259-294.

58 Bu sınıflandırma için bkz. Ronen Polan, "A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations", *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 576.

Uluslararası İlişkilerde Kurallar ve Onuf'un İnşacılığı

World of Our Making başlıklı eseriyle inşacılık terimini Uİ ile tanıştıran Onuf, kuramına “başlangıçta edim vardı” diyerek başlamaktadır.⁵⁹ Bu çerçevede kuramını; başlangıcını olgulara gören ve gerçekliği verili alan kuramlar ile sözleri/fikirleri başlangıç kabul eden ve tüm olguları dile bağlayan, dil dışındaki gerçekliği reddeden yaklaşımların ortasına yerleştirmektedir. Onuf’a göre başlangıcı edim olarak kabul etmek, felsefi bir konum olarak birey ve toplumların birbirilerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini kabul etmek demektir. Fakat birey ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiğini söylemek, bunun yalnızca düşünceyle ya da dille yapıldığı anlamına gelmemektedir. İnşacılık, maddi ve sosyal olan arasında keskin bir ayrıma gitmez ve ikisinden birine diğerini yok sayacak şekilde üstünlük tanımaz.⁶⁰

Giddens’in yapılanma kuramını dayanak alan Onuf’a göre, Uİ dâhil her tür sosyal ilişki her zaman için yapanların ve bu yapanların içinde yaşadıkları dünyanın birbirini karşılıklı olarak inşa ettiği bir süreçtir. Bu sosyal inşa süreci, konuşma ve konuşmanın türevi olan kurallar aracılığıyla gerçekleştirilir. Onuf’un yaklaşımında konuşmak yapmak demektir, çünkü insanlar dünyalarını konuşarak kurarlar. Bu argümanın temelinde konuşma eylemleri (*speech acts*) yatmaktadır.⁶¹ Konuşma eylemi, başka birisini bir eylemde bulunmaya yönelten konuşmayla gerçekleştirilen eylemdir. Buna göre bir konuşma eylemi sık sık benzer sonuçlarla tekrarlanırsa artık bir anlaşmaya/mutabakata dönüşür. İnsanlar sürekli yaptıkları birşeyi aynı şekilde yapmaya devam etmeleri gerektiğine karar verdiklerinde ise bu mutabakat bir kurala dönüşmüş olur.⁶²

Kendi sosyal dünyalarını ve aynı şekilde Uİ’yi kuran insanlar Onuf’un yaklaşımındaki yapanlardır. Fakat aynı zamanda insanların yapan konumuna gelmesinde kuralların da kurucu etkisi vardır. Kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söyler,⁶³ paylaşılan anlamları olanaklı kılar ve insanlara en temelinde kurala uyma/uymama seçenekleri sunarak bunlar üzerinden eylemde bulunulmasını sağlar.⁶⁴

Toplumun yapısı, yapanların kendi inşa ettikleri bu dünyada, eylemlerini sınırlayan gerek maddi, gerekse de sosyal koşulları barındırır.⁶⁵ Yani konuşma eylemleri, dolayısıyla da kurallar yoluyla kendi sosyal dünyalarını inşa eden yapanlar, aslında dünyalarını kurarken bütünüyle özgür değillerdir. Onuf’a göre yapanların özgürlükleri, önlerindeki maddi ve sosyal sınırlılıkları anladıkları ölçüde artacaktır.⁶⁶

59 Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia, University of South Caroline Press, 1989 s. 35.

60 Ibid., s. 40.

61 Ibid., s. 126.

62 Nicholas G. Onuf, “Constructivism: A User’s Manual”, Vendulka Kubalkova, Nicholas G. Onuf and Paul Kowert (der.), *International Relations in a Constructed World*, Armanak, N.Y, M.E. Sharpe, 1998, s. 66.

63 Onuf, *World of Our Making*, s. 51

64 Onuf, “Constructivism”, s. 60.

65 “Sosyal düzenlemeler” demeyi tercih eden Onuf, tüm inşacılara da yapı sözcüğünü sözlüklerinden çıkarmalarını tavsiye etmektedir.

66 Ibid., s. 65.

Bu çerçevede, Onuf'un inşacı yaklaşımında Uİ de kendine yeterli toplumlardan oluşmuş bir topluluk olarak insanların kurdukları dünyalardan birisidir.⁶⁷ Uİ dünyasının yapanları sosyal topluluklardır, fakat bu geleneksel Uİ yaklaşımlarındaki verili devlet anlamına gelmemektedir. Sosyal topluluklar da bireylerin kural yönelimli davranışlarıyla üretilmiş,⁶⁸ yani sosyal olarak inşa edilmiş varlıklardır. Uİ dünyasının bu yapanlarıyla yapıyı birbirine bağlayan, Uİ'de "ilişki" olarak belirlediğimiz kalıplar da Onuf'a göre kurallardır. Bu bağlamda Uİ'nin temel kavramları kural olarak analiz edilmelidir. Örneğin, bu durumda geleneksel Uİ yaklaşımlarınca (özellikle yeni gerçekçilik) uluslararası sistemin yapısı olarak analiz edilen anarşi, Onuf'un inşacı yaklaşımında bir kuraldan öteye geçmez. Bu bakış açısının en önemli sonucu, kuralların değiştirilebileceği fikrine ulaşılabilmesidir. Kurallar insanların konuşma eylemleriyle oluştuğundan, değiştirilmeleri de olanaklı hale gelmektedir. Fakat kuralların da kurucu özellikleri vardır ve kurumlaştıkça değiştirilmeleri güçleşir. Bu durumda yapanların önlerindeki bu sınırlılıkların farkına varmaları oranında, inşa ettikleri dünyanın kendilerini kısıtlayan koşullarından sıyrılabilmeleri ya da yapan olma kapasitelerini artırmaları ve kurdukları dünyayı değiştirebilmeleri olanaklı olacaktır.

Uluslararası Politikanın Sosyal Kuramı ve Wendt'in İnşacılığı

Wendt'in ontolojisi sosyal gerçekliğin inşa edildiği görüşüne dayanmaktadır. Bu ontolojik konumuyla yapılanma kuramını takip eden Wendt,⁶⁹ yapan ve yapıların eşit ontolojik konumlara sahip olduğu ve birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettikleri görüşüne katılarak,⁷⁰ inşacı yaklaşımının temellerini hazırlar.

Wendt'e göre yapan ve yapılar inşacı yaklaşımın çerçevesine uygun olarak öznel-erarası anlamlarca üretilen sosyal pratikler yoluyla inşa edilirler. Fakat yapıların öznel-erarası anlamlarca inşa edilmiş olması, yapanların sosyal pratiklerine indirgenebileceği anlamına gelmediği gibi, yalnızca anlam ya da düşünceden ibaret oldukları anlamına da gelmez. Wendt'e göre yapılar, düşünsel unsurlar kadar maddi koşulları da içermektedir. Fakat bu maddi koşullar da ancak onları oldukları şey haline getiren anlamlar sayesinde bir etkiye sahip olabilirler. Bu şekilde Wendt, maddi güçlerin düşüncelerden bağımsız nedensel etkilerini reddetmemekte, fakat bu maddi güçlerin onlara yüklenen anlamdan daha az önemli olduklarını öne sürmektedir.⁷¹

Wendt'in Uİ dünyasının yapanları, kimlikleri sosyal olarak inşa edilmiş devletlerdir. Wendt'in bakış açısına göre Uİ devletler, devletler arası etkileşimler ve devletler ile uluslararası yapının karşılıklı etkileşiminden meydana gelir. Bu bağlamda Wendt de geleneksel Uİ kuramları gibi devlet merkezci bir kuram yaratmaktadır. Üstelik Wendt'te

67 Ibid., s. 61.

68 Steve Smith, "Foreign Policy is What States Make of it: Social Construction and International Theory", Vendulka Kubalkova (der.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2001, s. 52.

69 Wendt, yapılanma kuramının altında yatan felsefi düşüncenin bilimsel gerçekçilik olduğunu öne sürmektedir. Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 46, No. 2, 1992, s. 350.

70 Ibid., s. 360.

71 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 136.

devlet merkezcilik, geleneksel pozitivist Uİ'de olduğundan farklı olarak “gerçek”tir. Yani Wendt, birey düzeyi analizleri dışlamanın ötesinde, devlet merkezci analizlerin de bir adım önüne geçmekte ve devletin yalnızca analitik kaygılarla “gerçekmiş gibi” alınmasına karşı çıkmaktadır. Devletler gerçektir, çünkü gözlemlenebilir etkiler yaratırlar.⁷² Wendt’e göre devletler inanç, istek ve niyet gibi insani özellikleri (*yapanlığı*) yükleyebileceğimiz gerçek aktörlerdir.⁷³ Yani, Wendt’in yaklaşımında “devletler de insandır”.⁷⁴

Nasıl toplumun yapanları bireyler/insanlarsa, Wendt’e göre uluslararası sistemin yapanları da devletler olmaktadır. Bu noktada, nasıl toplumun yapanları olarak insanlar verili ve sosyal etkileşim sürecine öncel kabul ediliyorsa, devletler de verili ve sosyal süreç öncel olarak alınmalıdır. Wendt’e göre, uluslararası politika analizi devletler sistemiyle ilgili olduğundan ve içsel inşa sürecini içermesi gerekmediğinden devlet verili kabul edilebilir. Bu bağlamda Wendt’in yaklaşımında analiz odağı, devletler arası sistemde etkileşim yoluyla inşa edilen kimlik ve yapılar olmaktadır. Wendt, tek tek devletlerin dış politikalarının ya da kimliklerinin inşasıyla değil, devletler sistemindeki etkileşimin kurucu etkisine odaklanmak amacıyla devletin “bütüncül” aktör olarak inşasıyla ilgilenmektedir.⁷⁵

Wendt’in inşacı yaklaşımında devleti “bütüncül” aktör kabul etmesi, yalnızca DPA yaklaşımlarının diğer yaklaşımlara (gerçekçi) karşı ortaya çıkışlarındaki en önemli neden olduğu düşünüldüğünde bile DPA’ya uygun bir çerçeve yaratmadığı kolaylıkla öne sürülebilir. Bunun yanında “inşacı” bir yaklaşımın kuramsal kaygılarla dahi olsa analizlerde bazı şeyleri verili alması da sorunlu görünmektedir. Wendt ise, bu tür eleştirilere amacının bir dış politika kuramı değil, uluslararası politika kuramı kurmak olduğunu *Social Theory of International Relations* başlıklı kitabında yer alan “kitabım devletler sisteminin sosyal olarak inşa edilmişliğini nasıl anlamamız gerekir sorusunu sormaktadır, devletlerin sosyal olarak nasıl inşa edildiğini değil”⁷⁶ cümlesiyle yanıtlamaktadır.

Her ikisi de inşacı yaklaşım başlığı altında geçen ve birbirlerinden farklı görüşler ortaya koyan Wendt ve Onuf arasındaki temel fark, yapının ne olduğu konusunda ortaya çıkmaktadır. Sosyal yapıların öznelarası anlamlarla inşa edildiği noktada birleşen Wendt ve Onuf, anlamın ne olduğu konusunda ayrılırlar. Wendt’e göre gerçeklik kavramımız, bireylerin ona attıkları öznel anlamların bir birleşimi olarak öznelarasıdır. Yani, Wendt’e göre anlamlandırma, temelde bireysel zihinsel bir eylem olarak görülmektedir.⁷⁷

72 Ibid., s. 216. Bu yaklaşım yine büyük oranda Wendt’in bilimsel gerçekçiliğe dayanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bilimsel gerçekçiliğe göre bilimsel bilgi yalnızca gözlemlenen olgulara dayandırılmaz, gözlemlenemeyen varlıklar da etkileri gözlemlenebildiği oranda bilimsel kurama dâhil edilir. Varlıkların kendilerini gözlemleyememek bile etkilerini gözlemleyebildiğimiz için de gerçek varsayırlar. Wendt, “The Agent-Structure Problem”, s. 357.

73 Ibid., s. 197.

74 Ibid., s. 215.

75 Ibid., s. 195.

76 Alexander Wendt, “On the Via Media: a Reponse to the Critics”, *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 174.

77 Wendt’in anlamı bu şekilde yorumlaması, sembolik etkileşimciliğe dayanmasından kaynaklanmaktadır. Sembolik etkileşimciliğe göre anlam, zihinsel bir eylemdir ve anlamlandırma eylemi öznel anlam yaratır. Onuf’un yaklaşımında ise anlama kolektivist yaklaşıdır. Dilin gücü yadsınmaz, ama bir kelime ya da cümledeki hayatın gerçek kaynağı toplumda aranılır. Bu şekilde bir bakış açısı da anlamı bireysel yorumlama eyleminden, kural oluşturmanın kolektif eylemine götürür.

Wendt'in "devletler de insandır" demesi bu anlayışla ilintilidir. Analiz birimi devlet olan Wendt, anlamı yaratma işlevini devlete yükleyebilmek için devletlerin de insan olduğunu söylemeyi seçmiştir. Buna karşın Onuf'a göre, devletler kendileri birer sosyal inşadan ibaret olduklarından anlamı yaratamazlar. Onuf anlama kolektivist yaklaşır ve anlamın gerçek kaynağını toplumda arar. Bu da Onuf'un inşacılığını bireysel yorumlama eyleminden, kural oluşturma kolektif eylemine geçirir.⁷⁸

Wendt en temelde yapanlığı insana dayandırmaktadır, fakat devleti de bireysel hükümetlerin bir toplamı olarak görmekten kaçındığından⁷⁹ devleti insan varsayarak bütüncül devlet kabulüne ulaşmıştır. Aslında devlete yapılanlık yüklemek onu bütüncül kabul etmeyi gerektirmez. Bu yapanlığın hükümetler aracılığıyla gerçekleştiğini kabul ettikten sonra devlete yapılanlık yüklemek sorunlu olmayacaktır. Bu aynı zamanda analizlere içsel etkenleri de eklemenin bir yoludur ya da bunu gerektirir. Wendt'in yaklaşımının dış politika açısından içsel etkenlere yer vermeyişinin ve bu bağlamda dış politikanın analizine uygun bir çerçeve çizmeyişinin nedeni de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Onuf'un çizdiği çerçevede de inşacı yaklaşımın DPA açısından açık ya da hazır bir çerçevesi olduğu söylenemez. Fakat yapanlar, kurallar ve kurumlar temelindeki inşa edici sosyal pratikleri dış politika davranışları dilinde okumak, yani DPA'ya uyarlamak mümkün görünmektedir. Onuf'un yaklaşımı dış politika alanına, yine yaklaşımının temelini oluşturan kurallar yoluyla girmektedir. Kurallar, kurumlar ve bireylerle şekillenen yaklaşım, kurumlar, kurallar ve bireyler arasındaki ilişkiye odaklanan geleneksel DPA ile uyumlu görünmektedir. Bu bağlamda inşacılığın, Onuf'un çizdiği çerçevede bürokratik politika modeliyle örtüştüğünü söylemek mümkündür.⁸⁰ Fakat Onuf'un analiz aracı olarak konuşma eylemlerine odaklanması, yine geleneksel DPA ile benzer bir sorun yaratmaktadır. Onuf'un yaklaşımında temel argüman "konuşmak yapmaktır" olduğundan, analizler konuşma eylemleri ve bu konuşma eylemlerinin nasıl ortaya çıktığı ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda, Onuf'un çerçevesiyle geleneksel DPA'da olduğu şekilde, dış politikayı oluşturan konuşma eylemlerinin nasıl oluştuğunu ortaya çıkarmak olanaklıyken, ortaya çıkan eylemi, yani dış politikayı analiz etmeyi sağlayacak çerçeve eksik görünmektedir.

Dış Politikayı Analiz Etmek: Sentezlere Bir Sentez Daha Ekleme

Tek tek ele alınan tüm yaklaşım ve kuramlar karşılaştırıldığında, herhangi birisinin dış politikayı analiz etmenin "en iyi" yolunu sunduğunu söylemek mümkün değildir.

DPA dışında, geleneksel yaklaşımların en temelde devleti bütüncül varsaymakla dış politikanın analizine olanak tanımadıkları açıktır. DPA ise, daha önce de değinildiği gibi, dış politikadan daha fazla dış politika kararlarının oluşturulma süreçlerine odaklandığın-

78 Polan, "A World of Their Making", s. 582-583.

79 Colin Wight, "State Agency: Social Action Without Human Activity?", *Review of International Studies*, Cilt 30, 2004, s. 276.

80 Onuf kendisi de karar verme yaklaşımlarını eyleme değil, zihinsel süreçlere odaklandıkları için pasif olmakla eleştirirken, bürokratik politika modelinin birey ya da devlete değil, eyleme odaklandığı için pasif olmayan tek DPA olduğunu söylemiştir. Onuf, "Worlds of Our Making", s. 232-233.

dan yeterince açıklayıcı değildir. Bununla birlikte geleneksel bireyci yaklaşımların tümü yapana odaklanan yaklaşımlar olmalarına karşın kendi analiz birimlerini açıklayacak çerçeveden yoksundurlar. Büyük oranda pozitivist/rasyonalist çerçevelerinden kaynaklanan bir anlayışla buna ihtiyaç da duymazlar. Örneğin klasik gerçekçilikte devletlerin çıkarları insan doğasına dayandırılarak verili kabul edilirken, nereden kaynaklandıkları sorusunu sormak, dolayısıyla da analiz birimi olan devletin çıkarlarının nasıl inşa edildiği ve bu bağlamda da *kim* oldukları sorusunu sormak anlamsız olmaktadır. Bir başka deyişle gerek idealizm, gerekse de klasik gerçekçilikte yapanları farklılaştıran bir çerçeve olmadığından, bu farklılıklara dayanarak bizatihi yapanları açıklamak da olanaksızdır. Yine, yapana odaklanan bireyci bir yaklaşım olan DPA ise, hemen bütünüyle yapanların birbirinden farklılıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat yapanları bireyler olan bu çalışmalarda, farklılıklar bilimsellik adına bireylerin psikolojik çevreleriyle sınırlandırıldığından ve bu bireylerin içerisinde buldukları sosyal bağlam genellikle gözardı edildiğinden, belirli bir dış politika davranışının ancak hangi süreçlerden geçerek ortaya çıktığını açıklamak mümkün olmuştur. Oysa dış politikayı yapanların bakış açısından anlamak için nasıl sorusunun sorulabilmesi, bir başka deyişle belirli bir durumun nasıl çıkar olarak inşa edildiğinin görülebilmesi gereklidir.⁸¹ Doğrudan kimlik konusuna giden bu biçimdeki bir akıl yürütme yalnızca bireyci geleneksel yaklaşımlarca değil, pozitivist/rasyonalist epistemoloji içinde çalışan tüm geleneksel yaklaşımlarca göz ardı edilmiştir. Örneğin, yapısalcı bir geleneksel yaklaşım olan yeni gerçekçilikte “birim ve çıkarları aynılaştıran yapı” kavrayışı dolayısıyla yapanlığa zaten yer yoktur ve dış politika çıktıları uluslararası sistemin tüm birimleri için aynı şekilde *kendi başının çaresine bakma* (self-help) ilkesi tarafından şekillendirilmektedir. Bu bağlamda yeni gerçekçi yaklaşımın aktörleri olarak devletlerin fonksiyonel açıdan farklılıkları olmadığı varsayılır⁸² ve dış politika çıktıları nasıl oluşturduklarının, dolayısıyla da nasıl siyasal birimler olduklarının bir önemi yoktur.

“Nasıl” sorusunun sorulabilmesinin yolu dış politika yapıcı unsurların verili olmadığını kabul etmek, temelde de sosyal gerçekliğin inşa edildiğini kabul etmekle mümkün olur. Sosyal gerçekliğin, dolayısıyla da UI'nin sosyal olarak inşa edilmiş olduğu görüşü, kimliklerin nasıl inşa edildiği ve davranışları nasıl etkilediğini araştırmaya yönelten bir görüştür.⁸³ Bu bağlamda, varsayımları açısından nasıl/kim sorusunun sorulmasını eleştirel yaklaşımların olanaklı kıldığı açıktır. Fakat dış politika analizi açısından bakıldığında eleştirel yaklaşımların bunu dış politikayla ilintili olarak değil, daha çok kimlikle ilgili mitleri ortaya çıkararak insan özgürleşimini sağlamak bağlamında ele aldıkları görülmektedir. Bunun dışında eleştirel yaklaşımların yapı-yapan sorunu çerçevesinde eğiliminin yapısalcılık lehinde olması, dış politikaların içsel süreçlerini gözardı ederek sadece uluslararası yapının devlet davranışlarına etkilerine odaklanmalarına yol açmakta, dolayısıyla dış politikayı analiz etmek için yetersiz bir çerçeve sunmaktadır.

81 Weldes, “Constructing National Interests”, s. 222.

82 Barry Buzan, Charles Johns ve Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, New York, Columbia University Press, 1993, s. 118-119.

83 Mark Neufeld, “What’s Critical About Critical International Theory?”, Richard Wyn Johns (der.), *Critical Theory and World Politics*, Boulder, Londra, Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 132.

Eleştirel yaklaşımlar ailesinden sayılabilecek inşacı perspektif ise, yapısalcı eğilimleri dolayısıyla diğer eleştirel yaklaşımlarla benzerlik gösterse de, kimlik konusuna yaklaşımı açısından diğerlerinden önemli oranda farklılaşmaktadır. Öncelikle, kimlik konusunun disiplinde önemli oranda yaygınlaşmasını sağlayan bizatihi inşacı yaklaşım olmuştur. İnşacı yaklaşım esas olarak kimliğin çıkarların temeli olduğu varsayımına dayandırılmaktadır. Bu varsayım, "Uİ'de bir aktörün ne istediğini bilmek için, öncelikle kim olduğunu bilmek gereklidir" biçiminde bir argümanla açıklanmaktadır. İnşacı yaklaşımda kim sorusunun muhatabı devlettir, fakat devletin kimliği öznelarası yapılarca inşa edilmiş kabul edildiğinden, devletin içsel yapılarından kaynaklanan etkiler gözardı edilmekte, hatta çoğu zaman devlet doğrudan verili kabul edilmektedir. Bu bağlamda inşacı yaklaşıma göre çıkarlar kimliklerden, davranışlar da belirli kimliklerle ilişkili olarak oluşmuş yapılardan kaynaklanmaktadır. Fakat devletin yapan olarak karşılaştığı yapılar karşısındaki davranışları, bir başka deyişle devletin bu yapıları nasıl algıladığı açıklanamamaktadır. Bunu ortaya çıkarmanın yolu yapan düzeyine inilmesi olacaktır. Çünkü bir yapının/devletin belirli bir yapıyı nasıl algılayacağını ancak kimliği söyleyebilir.⁸⁴

Wendt'in yaklaşımında bu eksiklik açıkça görülebilir. Wendt, öncelikle devletlerin sosyal kimliği ve bileşik (*corporate*) kimliği arasında ayrımı gitmekte, devletin içsel özelliklerini içeren bileşik kimliğini bir kenara bırakmaktadır.⁸⁵ Sadece öznelarası anlamlarca inşa edilmiş olarak sosyal kimliğe, dolayısıyla da uluslararası etkileşimin inşa edici rolüne odaklanmaktadır. Bu şekilde bir analiz ancak devlet kimlikleri ve bu kimliklerde meydana gelen temel değişimler açıklanmayacaksa anlamlı olabilir. Çünkü devlet kimliğinin yapısal olmayan kaynakları ortaya koyulmadan yapılan bir analiz, devletle ilgili sabit bir kavramsallaştırmaya yol açar, bu da yapanların ve yapıların nasıl değiştiğine dair bir fikir vermez.⁸⁶

Bu noktada, bir dış politika analizinde ne yapı ne de yapan lehinde bir tercihte bulunmamak ve hem yapıyı hem de yaparı açıklayabilecek bir çerçeveye sahip olmak için, disiplinin en belirgin özelliği haline gelmiş olan sentezlere bir sentez daha eklemek dışında bir başka alternatifin olmadığı söylenebilir. Bu tür bir sentez ise, geleneksel DPA'nın inşacı perspektif içine yerleştirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Böylece ilk olarak, DPA'nın sosyal gerçekliği verili alması yanında, yapana odaklanan, bireyci bir yaklaşım olmasının yarattığı sorunlar da aşılabilecektir. İnşacı perspektifle aşılabilecek olan bir diğer sorun ise,

84 Trine Flockhart, "Complex Socialization: A Framework for the Study of State Socialization", *European Journal of International Relations*, Cilt. 12 (1), 2006, s. 94.

85 AlexanderWendt, "Identity and Structural Change in International Politics", Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwill (der.), *The Return of Culture and Identity in International Relations Theory*, Londra, Boulder: Lynne Rienner Pub., 1996, s. 51-54. Wendt daha sonraki çalışmalarında kimlik türlerini detaylandırmış, ama temelde sosyal ve bileşik kimlik ayrımını korumuştur. Wendt'in belirlediği dört kimlik türü vardır. Oto-genetik özellikte, ötekiliğe dışsal ve sosyal olmayan *bileşik kimlik*; içeriği sosyal olan fakat varlıkları için ötekiye bağlı olmadıklarından yine devletler sistemine dışsal olan *tip kimlik*; yalnızca ötekiyle ilişkili olarak oluşan, dolayısıyla da sosyal olan *rol kimlikler* ve son olarak da tip ve rol kimlikleri de kapsayan, ötekiyle ilişkisinin mantıksal sonucu olarak ortaya çıkmış olan *kolektif kimlik*. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 225-228.

86 Richard Pierce and Christian Reus-Smit, "Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, Cilt. 4 (3), 1998, s. 268.

DPA'nın yapana odaklanmasına karşın yapanı açıklayamıyor oluşudur. İnşacı perspektifle yapının sosyal olarak inşa edildiğini öne sürmek, yapının kim olduğu sorusunun sorulmasına neden olmakta, dolayısıyla yapanı açıklama olanağı yaratmaktadır. Diğer yandan, inşacı perspektiflerin ve özellikle Wendt'in inşacılığının, uluslararası ilişkiler lehine dış politika analizini dışlayan yapısalcı eğilimleri ise DPA yardımıyla aşılabılır.

İnşacı bakış açısının benimsenerek DPA analizleri ve daha fazla bu bakış açılarının DPA'ya nasıl entegre edilebileceği konusunda çalışmalar yapılmaktadır.⁸⁷ Bu tür çalışmalar daha çok DPA'ya dışarıdan (geleneğin dışından) yapılan katkılardır, fakat disiplindeki yeni tartışmanın eleştirisi oklarının da etkisiyle gelenek içinden de bunu görmezden gelmeyenler vardır. Bu bağlamda gelenek içinden daha çok, inşacı perspektiflerin temel unsurlarının zaten DPA'da içerildiği, bireysel psikolojilerin ve rol kuramının kimlik ve kültür konularını çalışmanın en iyi yolları olduğu savunulurken, inşacı yaklaşımı telaffuz etmede pek istekli olunmamıştır.⁸⁸

Gelenek dışından önemli bir sentez çabası olarak görebileceğimiz yeni geleneksel gerçekçilik bu çerçevede ele alınabilir. Bu yaklaşım, temelde inşacı yaklaşımın DPA'ya entegre edilmesi dürtüsünden uzakta ve geleneksel gerçekçilik ile yapısalcı unsurların sentezine dayalı daha iyi bir DPA hedefiyle yola çıkmıştır. Fakat son dönemde ortaya konulan yeni geleneksel gerçekçi çalışmalar incelendiğinde görülebileceği gibi, yine yapana-yapı sorunlarını aşmak ve dahası yapanı açıklayıcı bir çerçeveye sahip olmak ihtiyacıyla sosyal inşacılığın yaklaşımından faydalanma çabaları yeni geleneksel gerçekçilik için de geçerlidir.

Yeni geleneksel gerçekçilik, yeni gerçekçiliğin en temel varsayımı olarak uluslararası sistemin devletlerin dış politika tercih ve seçeneklerini kısıtladığı (belirleyiciliği) görüşüne dayanmaktadır. Fakat bununla birlikte geleneksel gerçekçi düşünceden aldığı görüşleri geliştirecek şekilde analizlerine sistemsel etkiler yanında içsel etkileri de eklemiştir. Devletlerin dış politikalarında belirleyici olan sistemsel etkilerin, birim düzeyine aktarılmadan analiz edilemeyeceği iddiaları yeni geleneksel şekilde adlandırılmalarının temel nedenidir.⁸⁹ Bu bağlamda yeni geleneksel gerçekçilik, çoğu zaman eleştirildiği biçimde sadece birim düzeyi değişkenleri entegre etmek yoluyla yeni gerçekçiliği geliştirme çabası olarak görülmemelidir. Aksine yeni geleneksel gerçekçilik uluslararası sistem düzeyinde analiz yapan yapısalcı bir kuram değil, doğrudan birim düzeyinde işleyen bir dış

87 Örnek olarak bkz. Roxanne Lynn Doty, "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in the Philippines", *International Studies Quarterly*, Cilt 37, No. 3, 1993, s. 297-320; Carlsnaes, "The Agency-Structure Problem"; ve Jutta Weldes, "Bureaucratic Politics: A Critical Constructivist Assessment", *Mershon International Studies Review*, Cilt 42, No. 2, 1998, s. 216-225.

88 Bkz. Valeri M. Hudson, *Culture and Foreign Policy*, Boulder, Londra, Lynne Rienner Pub., 1997. Juliet Kaarbo, "Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas", *International Studies Review*, Cilt 5, No. 2, 2003, s. 155-202.

89 Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crisis", Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison ve Patrick James (der.), *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009, s. 137.

politika kuramı olarak geliştirilmiştir.⁹⁰ Gerçekçi kuramdan farklı olarak devletleri kara kutu olarak ele almayan, karar alma süreçlerini, dolayısıyla liderleri analizlerinin odağına yerleştiren yeni geleneksel gerçekçilik, bu bağlamda yapana odaklanan bir yaklaşımdır. Yapan DPA'nın izinden gidilerek, karar alma süreçleri ve liderlerin psikolojik özellikleri ile algılamaları yoluyla açıklanmaktadır.⁹¹ Yeni geleneksel gerçekçiliği geleneksel DPA'dan ayıran en önemli unsur ise, birim düzeyi etkileri analiz ederken sistem düzeyi etkileri göz ardı etmemiş olmasıdır. Bu anlamda yapan-yapı tartışmasında daha dengeli bir konumda durmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Geleneksel DPA'ya yönelik en temel eleştiri olan yapana odaklanmakla birlikte yapanı açıklayacak çerçeveden yoksunluk yeni geleneksel gerçekçilik için de geçerlidir. Yukarıda söz edildiği şekilde yapanı açıklayacak çerçeve ancak kim/nasıl sorusunun sorulmasını sağlayacak sosyal inşacı yaklaşımla olanaklı olduğundan, yeni geleneksel gerçekçi analizlerin sosyal inşacı perspektife yaklaşması önemli görünmektedir. Bu noktada, konunun en başında da dikkat çekildiği gibi, yeni geleneksel gerçekçilerin kendi içerisinde bunun farkında olmaları ve bu yönde çalışmaların ortaya koyulmaya başlanmış olması önemlidir.⁹²

90 Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.21.

91 Devlen ve Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crisis", s. 138.

92 Bu kapsamda açıklayıcı bir çalışma için Jennifer Sterling-Folker, "Neoclassical Realism and Identity: Peril Despite Profit Across the Taiwan Strait", Taliaferro, Lobell ve Ripsman, *Neoclassical Realism*, s. 99-138.

Kaynakça

- Anievas, Alexander. "Critical Dialogues: Habermasian Social Theory and International Relations", *Politics*, Cilt 25, No. 3, 2005, s. 135-143.
- Archer, Margaret. *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- Ashley, Richard. "Living on Border Lines: Man, Poststructuralism, and War", James Der Derian and Michael Shapiro (der.), *International/Intertextual Relations*, Lexington, Lexington Books, 1989, s. 259-321.
- Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No. 1, Bahar 2004, s. 33-60.
- Bieler, Andreas ve Adam David Merton. "The Gordian Knot of Agent-Structure in International Relations: A Neo-Gramscian Perspective", *European Journal of International Relations*, Cilt 7, No. 1, 2001, s. 5-35.
- Braudel, Fernand. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İstanbul, Eren Yayınları, 1990.
- Braudel, Fernand. "History and the Social Sciences", Peter Burke (der.), *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from Annales*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1972, s. 13-18.
- Braudel, Fernand. *On History*, Sarah Matthews (çev.), Chicago, The University of Chicago Press, 1980.
- Braudel, Fernand. *A History of Civilizations*, New York, The Penguin Press, 1994.
- Brown, Chris. "Turtles All the Way Down: Anti-foundationalism, Critical Theory and International Relations", Andrew Linklater (der.), *Critical Concepts in Political Science*, Londra, NY, Routledge, 2000, s. 1655-1678.
- Buzan, Barry, Charles Johns ve Richard Little. *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, New York, Columbia University Press, 1993.
- Buzan, Barry. "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies*, Cilt 27, No. 3, 2001, s.471-488.
- Buzan, Barry. *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Carlsnaes, Walter. "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, Cilt 46, No. 2, 1992, s. 245-270.
- Cox, Robert. "Social Forces, States and World Orders Beyond International Relations Theory", *Millenium Journal of International Studies*, Cilt 10, No. 2, 1981, s. 126-155.
- Cox, Robert. "Production, the State, and Change in World Order", James N. Rosenau (der.), *Global Changes and Theoretical Challenges*, Lexington, Mass., Lexington Books, 1989, s. 39-41.
- Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar. "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmalar", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No. 25, 2010, s. 43-68.
- Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar. "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crisis", Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison ve Patrick James (der.), *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation*, Baltimore, MD, Johns Hopkins University Press, 2009.
- Doty, Roxanne Lynn. "Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 3, No. 3, 1997, s. 365-392.
- Doty, Roxanne Lynn. "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in the Philippines", *International Studies Quarterly*, Cilt 37, No. 3, 1993, s. 297-320.

- Doty, Roxanne Lynn. "Desire All the Way Down", *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 137-139.
- Flockhart, Trine. "Complex Socialization: A Framework for the Study of State Socialization", *European Journal of International Relations*, Cilt 12, No. 1, 2006, s. 89-118.
- Giddens, Anthony. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Londra, Macmillan, 1979.
- Giddens, Anthony. *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, Cambridge, The Polity Press, 2. baskı, 1998.
- Gramsci, Antonio. *Letters from Prison*, Lynne Lawner (çev.), Londra, Quatered Books, 1979.
- Hollis, Martin ve Steve Smith. *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford, Calerondon Press, 1991.
- Hopf, Ted. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Cilt 23, No. 1, 1998, s. 171-200.
- Horkheimer, Max. *Critical Theory: Selected Essays*, Matthew J. O'Connell vd. (çev.), New York, Seabury, 1972.
- Hudson, Valerie M. "Culture and Foreign Policy: Developing a Research Agenda", Valerie M. Hudson (der.), *Culture and Foreign Policy*, Boulder, Londra, Lynne Rienner Pub., 1997, s. 1-24.
- Hudson, Valerie M. "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", *Foreign Policy Analysis*, Cilt 1, No. 1, 2005, s. 1-30.
- Jahn, Beate. *The Cultural Construction of International Relations*, New York, Palgrave, 2000.
- Jones, Richard Wyn. "Introduction: Locating Critical International Relations Theory", Richard Wyn Jones (der.), *Critical Theory & World Politics*, Boulder, Londra, Lynne Rienner Pub., 2001, s. 1-19.
- Kaarbo, Juliet. "Foreign Policy Analysis in the Twent-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas", *International Studies Review*, Cilt 5, No. 2, 2003, s. 155-202.
- Kubalkova, Vendulka. "Foreign Policy, International Politics, and Constructivism", Vendulka Kubalkova (der.), *Foreign Policy in a Constructed World*, NY&Londra, M. E. Sharp, 2001, s. 15-37.
- Laclau, Ernesto. *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, Ertuğrul Başer (çev.), İstanbul, Birikim Yayınları, 2003, s. 93.
- Marx, Karl. *Louis Bonaparte'in 18. Brumaire'i*, Sevim Belli (çev.), Ankara, Sol Yayınları, 1990.
- Morgenthau, Hans J. *Uluslararası Politika*, Cilt I, Baskın Oran ve Ünal Oskay (çev.), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970.
- Neufeld, Mark. "What's Critical About Critical International Theory?", Richard Wyn Johns (der.), *Critical Theory and World Politics*, Boulder, Londra, Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 127-145.
- Onuf, Nicholas G. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia, University of South Caroline Press, 1989.
- Onuf, Nicholas G. "Constructivism: A User's Manual", Vendulka Kubalkova, Nicholas G. Onuf and Paul Kowert (der.), *International Relations in a Constructed World*, Armark, N.Y, M.E. Sharp, 1998, s. 58-78.
- Pellicani, Luciano. *Gramsci: An Alternative Communism*, Stanford, Hoover Institution Press, 1976.
- Pierce, Richard ve Christian Reus-Smit. "Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, Cilt 4, No. 3, 1998, s. 259-294.
- Polan, Ronen. "A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations", *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 575-598.

- Randsome, Paul. *Antonio Gramsci: A New Introduction*, New York, Londra, Harvester Wheatsheaf, 1992.
- Sibeon, Roger. *Rethinking Social Theory*, Londra, Sage Pub., 2004.
- Smith, Steve. "Foreign Policy is What States Make of it: Social Construction and International Theory", Vendulka Kubalkova (der.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2001, s. 38- 55.
- Sterling-Folker, Jennifer. "Neoclassical Realism and Identity: Peril Despite Profit Across the Taiwan Strait", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 99- 138.
- Taliaferro, Jeffrey W., Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman. "Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009
- Tayfur, Fatih M. "Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review", *METU Studies in Development*, Cilt 21, No. 1, 1994, s.113-138.
- Tayfur, Fatih M. "Systemic-Structural Approaches, World System Analysis and the Study of Foreign Policy", *METU Studies in Development*, Cilt 27, No. 2-3, 2000, s. 265-299.
- Tayfur, Fatih M. *Semiperipheral Development and Foreign Policy: The Case of Greece and Spain*, Aldershot, Ashgate, 2003.
- Walker, Stephn G. "Macropolitics and Foreign Policy Decisions: The Billiard Ball Model of IR", Stephen G. Walker, Akan Malici ve Mark Schafer (der), *Rethinking Foreign Policy Analysis*, New York, Routledge, 2011, s. 21-43.
- Wallerstein, Immanuel. *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World System*, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1991.
- Wallerstein, Immanuel. *World System Analysis: An Introduction*, Darham, Londra, Duke University Press, 2004.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, Reading, MA, Addison-Wesley Pub. Co., 1979.
- Waltz, Kenneth N. "Realist Thought and Neorealist Theory", Andrew Linklater (der.), *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Cilt IV, Londra, New York, Routledge, 2000, s. 1521-1536.
- Weldes, Jutta. "Constructing National Interests", *European Journal of International Relations*, Cilt 2, No. 3, 1996, s. 275- 318.
- Weldes, Jutta. "Bureaucratic Politics: A Critical Constructivist Assesment", *Mershon International Studies Review*, Cilt 42, No. 2, 1998, s. 216-225.
- Wendt, Alexander. "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 46, No.2, 1992, s. 335-370.
- Wendt, Alexander. "On the Via Media: a Reponse to the Critics", *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 174.
- Wight, Colin. "State Agency: Social Action Without Human Activity?", *Review of International Studies*, Cilt 30, 2004, s. 269-280.

Summary

"Men make their own history, but they do not make it as they please; they do not make it under self-selected circumstances, but under circumstances existing already, given and transmitted from the past". This statement of Karl Marx was revived, even in some ways sanctified beginning from the end of 1980's in the wake of the Third Debate in IR. This was come up fundamentally by the propensity of some scholars to put forward a third story against the argument that there are always two stories of IR to be told. One of these stories is the story of the agent, which produces the structure of society, and the other is the story of the structure, which enables and/or restricts the practices of the agent. Various syntheses emerged as a result of the attempt to combine these two stories, all of them having in common the tendency to avoid prioritizing agent over structure or vice versa. The agent-structure problem, based on the debate over the ontological priority given to these concepts, is the underlying reason of the international politics-foreign policy split in the discipline. It is, at the same time the main determinant which shapes perspectives over international and foreign politics.

In this respect, approaches of IR could be categorized in terms of this debate as holist, individualist approaches and syntheses (structuration approach). Individualists prioritize agent over structure, and they give agency to the actor which they choose as their unit of analysis. However holists, argue that agents are superficial facets of structures and thus prioritize structure over agent. On the other side, structuration theory emphasizes the interdependency of agent and structure. In the light of this categorization IR theories can be classified as traditional individualist, traditional holist and critical approaches, which opt for some syntheses.

The first and second generations of traditional approaches, idealism and realism, and Foreign Policy Analysis (FPA) as the second generation are individualist approaches, focusing on the agent. In both idealism and realism the agent is the state. Agency, attributed to the state is derived from an assumption inferred from human nature. Approaches of FPA are all individualist, but they differ in their arguments about the agent. While some approaches treat the state as the agent, others regard the individual as the agent of their analysis.

Idealism and realism impede the possibility of analyzing foreign policy, since they assume the state agent as a unitary actor. On the other hand, although FPA focus directly on the agent, they cannot explain foreign policy actually, since they focus much on the processes in which foreign policies are determined, instead of focusing on foreign policy itself. Moreover, traditional individualists, although they are all approaches dealing directly with the agent, lack a framework to explain their unit of analysis, the agent. In fact, because of their positivist/rationalist conception, they even do not need such a framework. For instance, because states in realist perspective are treated as given, it is unnecessary for them to ask actually who the state is. In other words, with realism as well as idealism it is impossible to explain the agent basing on the differences agent have, since they lack a framework to differentiate them. In contrast FPA base their approaches directly on differentiating their agent, but since these differences are confined to the psychological environment of individuals, these approaches can produce explanations only about the processes

in which a foreign policy decision is determined. However, understanding foreign policy in the light of the agent requires the question how, instead of why. The lack of such reasoning is not only a feature of individualist approaches, but all traditional approaches enjoying a positivist/rationalist epistemology. For instance, in neorealism which claim to be a structuralist approach assumes structure as performing all units identical. In terms of this approach there is no way to deal with the agent, since all units of the system are shaped by the self-help principle. In this respect, states are assumed as functionally indifferent; hence asking how units these states are is of no consequence.

To ask “who” the agents are, and “how” they were constituted when analyzing foreign policy, requires assuming constitutive elements of foreign policy not as given. Although critical international approaches satisfy this requirement, their focus is mainly on the effects of the structure over state behavior, because of their tendency to prioritize the structure over agent. This leads to the exclusion of an analysis of the agent.

When it comes to the constructivist approach, they provide a more promising approach mainly with their assumption that agents and structures are mutually constitutive. This assumption is promising because regarding agent and structures as mutually constitutive seems to be the best solution for the agent-structure problem. One can expect constructivism as the best way for analyzing foreign policy, because there are place for both agent and structure, as well to ask who they are and how they were constituted. However, constructivism assumes its agent as intersubjectively constituted and therefore excludes all factors out of structural effect over the agent. In other words, constructivism assumes the state as given before interaction between states at the international system level. This is mainly the case with Wendt’s constructivism. As for the framework of Onuf’s constructivism, social practices constituted on the basis of rules, institutions and agents seem to be appropriate for applying to foreign policy analysis. Onuf’s approach with its emphasis of rules, institutions and individuals overlap in this respect with traditional FPA, mainly with bureaucratic politics. Since it assumes social construction of reality, it can be expected that Onuf’s constructivist account can be a solution of the problems, rooted in the positivist epistemology of traditional FPA. However, in Onuf’s approach the primary argument is “speaking is doing”, and therefore Onuf deals with speech acts and how these speech acts emerge. In this regard Onuf’s approach share the same deficiency with traditional FPA, while it is possible to find out how speech acts (decisions in FPA) are constituted, there is no appropriate framework to analyze these acts, namely foreign policy.

At this point, it seems impossible to avoid adding another synthesis to the various existing syntheses in the discipline. Eventually, aiming both to have an appropriate framework for explaining the agent and not to prioritize agent or structure over one another entails such a synthesis. In this study it is concluded that such a synthesis could be made by situating traditional FPA into the constructivist perspective. By this way we can overcome firstly the problem of FPA’s assumption of social reality as given. With accepting that social reality is constructed we can open the way to ask who the agent is, and how it is constructed. Thus this enables us to explain the agent itself.